Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 13 (10910) | 1979 чылдың январь 16, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

КУЛЬТУРА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫНЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

Эргим эштер!

Культура ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчилеринге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен. СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткелдиң болдурганы совет улустуң политиктиг база күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүң үезинде силерниң хуралыңар эртип турар-дыр. Бистиң чурттуң эрткен чылын коммунистиг тургузуушкунунуң бүгү адырларынга улуг чедиишкиннерни чедип алган, аңаа культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларының ачы-хавыязы эвээш эвес болган.

Сагыш-сеткилдиң үнелиг байлактарынче ажылчы чоннарның калбаа-биле кирер аргазын социализм ажыткан. Амгы үеде ССРЭ-де 135 муң клуб албан черлери, 350 муң библиотекалар, 153 муң кино туруштары, 1300 музейлер, 580 театрлар ажылдап турар. Чоннуң уран-чечен чогаадылгазы, номга, уран чүүлге калбак совуургал амыдыралдың социалистиг хевириниң чарылбас кезээ апарган.

Бо дээрге сайзыраңгай социализмниң үезинде бодунуң ролю доктаамал өзүп турар социалистиг культураның хөгжүлдезиниң дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң доктаамал сагыш салыышкынының түңнели болур. Бүгү тала-биле сайзыраңгай кижини хевирлеп тургузарынга, ниитилелдиң социал болгаш эртем-техниктиг депшилгезинге культура улам улуг салдарны чедирип турар.

СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң идип үндүргени көдээниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң программазын боттандырары ховуларның болгаш фермаларның ажыл-ишчилериниң культура-техниктиг деңнелин дыка көдүрерин, идей-кижизидилге ажылын улам сайзыраңгайжыдарын негеп турар.

Бо сорулгаларны шиитпирлээринге партияның политиказының идепкейлиг боттандырыкчылары көдээниң культура-чырыдыышкын албан черлери улуг үлүүн киирип турар. Клубтар, библиотекалар, музейлер совет көдээниң сагыш-сеткил амыдыралының чугула төптери болбушаан, ажылчы чоннарның идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзү-шынар болгаш эстетиктиг кижизидилгезиниң, оларның дыштанылгазын организастаарының талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар. Уран чүүлдүң ажылдакчылары бо херекке улуг дузаны чедирип келген. Культура ажылдакчыларының чаагай күш-ажылын партия бедик-биле үнелеп турар.

Көдээге культураны улам хөгжүдериниң чугула айтырыгларын бүгү тала-биле чугаалажырының, дээре дуржулгаларны байлакшыдарының, көдээ ишчилерниң культура херегледерин хандырар талазы-биле бүгү ажылдарның ажыктыын бедидер оруктарны шиитпирлээриниң эки аргалары чөвүлел хуралдың киржикчилеринде бар. Көдээге масса-политиктиг болгаш культура-чырыдыышкын ажылдарын организастаарынга инициативаны доктаамал көдүрери, ону чогаадыкчы ёзу-биле көөрү, кадрларны кижизидеринче база быжыглаарынче сагыш салыры, культура-чырыдыышкын албан черлериниң материалдыг баазаларын быжыглаары чугула.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг боттандырарынга, совет кижилерниң бедик идейлиг болгаш моральдыг шынарларын хевирлеп тургузарынга силерниң чөвүлел хуралыңар дузалаар дээрзинге бүзүреп турар мен.

Үре-түңнелдиг ажылдаарыңарны, чогаадыкчы улуг чедиишкиннерлиг болурунарны силерге күзеп тур мен, эргим эштер.

Л. БРЕЖНЕВ.

Беш чылдың кижилери

ЭРТКЕН ЧЫЛДЫҢ ЧЕМПИОННАРЫ

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң дыка хөй шеверлекчи бригадалары оңгу беш чылдың үшкү чылының планныг даалгаларын хуусаадан эрте күүсеткеш, бо хүннерде база-ла шалыпчы ёзу-биле февраль-март айларның үлүүнде ажылдап турарлар. Ам эргелелдиң штукатуржулары, малярлары республика найысылалының дөрткү микрорайонунда он дөрт дугаар бажыңның соолгу шеверлел ажылдарын кылып турар. Ол хөй квартиралыг чуртталга бажыңын шеверлекчилер хуусаадан эрте—январь айда күрүне комиссиязынга дужаар хүлээлгени алган.

Эргелелдиң мурнакчыларының аразында Валентина Борбак-оолдуң бригадазының кежигүннери база бар. Оңгу беш чылдың үшкү чылының төнчүзүнде болган профессия талазы-биле күш-ажылчы чарышка бригадир В. Борбак-оол болгаш Алла Долаан олар чемпион деп атты ап, мактал бижиктер-биле шаңнатканнар.

ЧУРУКТА: Алла Долаан (солагай талазында) болгаш В. Борбак-оол.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

СОФИЯГА ӨӨРҮШКҮЛҮГ УТКУУШКУН

СОФИЯ, (СЭТА). БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живковтуң чалаанын ёзугаар СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев болгаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко найыралдың кыска хуусаалыг аян-чоруун кылып, январь 13-те ында чеде берген.

Эш Живков, Болгарияның партия болгаш күрүнениң өске-даа ажылдакчылары: БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы С. Тодоров, БКП ТК-ның Политбюро кежигүннери А. Лилов, П. Младенов, Г. Филипов, И. Михайлов, О. Дойнов, Т. Полов, П. Драгойчева, Д. Джуров, БКП ТК-ның Политбюро кежигүннеринге кандидаттар К. Тричков, Д. Вылчева, БКП ТК-ның секретарлары, БКП ТК-ның Секретариадының кежигүннери, Болгарияның чер ажылдыг улус эвилелиниң секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы П. Танчев олар София вокзалынга кээп, эргим аалчыларны чүректиң ханызындан акы-дуңма ёзу-биле уткуп алган.

ССРЭ-ниң БУР-да элчини В. Н. Базовский ужуражып келгеннерниң аразынга турган.

ССРЭ-ниң болгаш БУР-нуң күрүне туктары-биле шимээн вокзалга хүндүлел таңныылын чыскааган, Совет Эвилелиниң болгаш Болгария Улус Республиканың күрүне гимннерин күүсеткен. Пионерлер аалчыларга чечектер тывыскан.

БУР-нуң найысылалының муң-муң чурттакчылары совет аалчыларга изиг байыр чедирген. Леонид Ильич Брежневти «Болгар-совет мөңге болгаш бузулбас найырал делгерезин!», «СЭКП делгерезин!», «Эргим Леонид Ильич, моорлап кириңер!» деп кыйгырыглар болгаш диңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Эш Брежнев-биле кады СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов, СЭКП ТК-ның херектер эргелекчизиниң оралакчызы М. Е. Могилевец олар Софияда чеде берген.

АКЫ-ДУҢМА НАЙЫРАЛДЫҢ БАЙДАЛЫНГА

СОФИЯ. Болгарияда найыралдың аян-чоруун кылып чеде берген СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң болгаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. И. Черненконуң БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков-биле, БКП ТК-ның Политбюро кежигүннери-биле, Болгарияның өске-даа партия болгаш күрүне удуртукчулары-биле ужуражыышкыны болган.

Ийи чурттуң амыдыралының политиктиг, экономиктиг болгаш угаан-бодал талаларынга чооккулажыышкын чорудулгазын бүзүрелдиг хөгжүдерин моон соңгаар-даа чедип алыр деп, СЭКП-ниң болгаш БКП-ның долу шиитпирлиин эштер Л. И. Брежнев биле Т. Живков олар онзалап демдеглээн. Ооң-биле кады ол чорудулга совет болгаш болгар улустарның эрге-ажыктарынга-даа, бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының эрге-ажыктарынга-даа таарыжып турар дээрзинге чаңгыс эп-сеткилдиг бүзүрел илергейлеттинген.

Бүгү талалыг совет-болгар кады ажылдажылганы ханыладырынче ужуражыышкын үезинде онза кичээнгейни салган. Экономиканың талазынга демниг хөделиишкинниң айтырыгларын көрбүшаан, ужуражыышкынның киржикчилери Совет Эвилелинче болгар экспортка, ооң иштинде көдээ ажыл-агыйы продукциязын болгаш чиик үлетпүр кылыгларын чорударынга улам ыңай идиг бээр, Болгария Улус Республиказе совет туризмни калбартыр талазы-биле хемчеглерни чугаалашкан. Совет Эвилелиниң болгаш Болгарияның аразынга харылзааларны калбартырының практиктиг өске-даа чамдык айтырыгларын шиитпирлээри база чөвүлеттинген.

Делегей байдалын чугаалажып тура, ужуражыышкынның киржикчилери Варшава керээзиниң Политиктиг Консультативтиг Комитединиң Москвага ноябрьда болган чөвүлел хуралының хүлээп алган Декларациязында кирген идеяларны болгаш саналдарны амыдыралга херек кырынга боттандырарынче кичээнгейни мөөннээн.

Европага болгаш делегейниң өске-даа девискээрлеринге дең эргелиг тайбың кады ажылдажылганы быжыглаарынга боттарындан хамаарышкан бүгү чүүлдерни Совет Эвилели биле Болгария моон соңгаар-даа кылыр. Ооң-биле кады акы-дуңма социалистиг чурттарның Балканнарга найыралдың болгаш чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынының харылзааларын тургузарынче угланган күженииишкиннериниң чугулазын онзалап демдеглээн.

Санал-оналдар солчуушкунунуң үезинде Л. И. Брежнев биле Т. Живков Кампучияның патриотчу күштериниң тиилелгезиниң Мурнуу-Чөөн Азияга байдалды чогумчударынга аажок улуг ужур-дузалыын демдеглээн. Социализмче оруктап баар тайбың, хамаарышпас, демократтыг, калаа каттышпас Кампучияның тургузуушкунунга кампучи улус-биле ССРЭ болгаш БУР эп-сеткилин каттыштырып турар.

Ужуражыышкын чүректиң ханызындан найыралдың болгаш үзел-бодалдарның бүрүн чаңгыс эптиин байдалынга эрткен.

Ужуражыышкыннарга киришкеннер:

совет таладан — ССРЭ-ниң БУР-да элчини В. Н. Базовский, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов, СЭКП ТК-ның херектер эргелекчизиниң оралакчызы М. Е. Могилевец;

болгар таладан — БКП ТК-ның Политбюро кежигүннери А. Лилов, Г. Филипов, Д. Джуров, И. Михайлов, О. Дойнов, П. Младенов, С. Тодоров, Т. Цолов, П. Драгочева, Болгарияның Чер ажылдыг улусчу эвилелиниң секретары П. Танчев, БКП ТК-ның Политбюро кежигүннеринге кандидаттар Д. Вылчева, К. Тричков, П. Таков, БКП ТК-ның секретарлары Д. Станишев, П. Дюлгеров, С. Михайлов, Г. Атанасов, Т. Божинов, Төп контроль-ревизия комиссиязының даргазы С. Караджов, БКП ТК-ның Бирги секретарының кабинединиң начальниги М. Балев.

• • •

Ужуражыышкын соонда эш ёзузунуң кежээки шайлалгазы болган, аңаа Т. Живков биле Л. И. Брежнев чүве чугаалаан.

Эштер Т. Живков биле Л. И. Брежнев оларның чугааларын улуг кичээнгей-биле дыңназан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары каш удаа үзе кирип турган.

Шайлалга эвилең, найыралчы байдалга эрткен.

(СЭТА).

Чүък сөөртүлгезин үзүктелдирбес дээш

ТЕМПИНИ АМ-ДАА ДҮРГЕДЕДИР

Республиканың улус ажыл-агыйының чүъктерин Саян ындыындан сөөртүрүн дүргедедир дугайында тускай доктаалды СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели эрткен чылдың октябрьда хүлээп алган. Оон бээр кайы хире ажыл кылдынганыл? Ол дугайында эрткен пятницада республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Ч.-Д. Б. Ондар баштаан штаб хуралынга тодаргайы-биле чугаалажып көрген.

— Ниити ажыглалдың болгаш тус-тус ведомстволарның-даа автотранспорт бүдүрүлгелериниң коллективтери доктаалды ниитизи-биле эки күүседип, чамдык чедиишкиннерлиг боор турар—деп, Ч.-Д. Б. Ондар демдеглээн.— Чолаачылар ортузунга тайылбыр-массалыг ажылды чорудкан, Усинск, Абаза—Ак-Довурак оруун дүргаар немелде өртээлдерни ажыглалга киирип, артык кезектерин белеткээш болгаш чолаачыларның ажылдаарынга таарымчалыг өске-даа байдалдарны тургускан. Ол бүгүнүң түңнелинде автомобильдерниң орукче үнериниң коэффициентизи немешкен, Саян ындыындан чүък сөөртүлгезиниң темпизи мурнукузундан шапкынчаан. Дыка хөй автобүдүрүлгелер хонукта чүък сөөртүр графикти мурнап турар.

Доктаалды хүлээп алганындан бээр ийи ай бичии-ле ажып турар. Бо үениң дургузунда Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында хандырылга болгаш саарылга эргелелиниң автомобилистериниң эки ажылдаашкынын штаб демдеглээн: олар 640 тонна чүъктүң орнунга 939 тоннаны эккелгеш, планны 146 хуу күүсеткен. Орук тудуунуң болгаш ажыглалының эргелелиниң чолаачылары планны база ажыр күүсеткен. «Тыва суг тудуг» трестиниң автобаазазының чолаачылары база-ла үзүк-соксаал чок ажылдааш, 3840 тонна чүъктү сөөрткен.

Эрткен чылдың декабрь айда республиканың транспорт эргелелиниң (начальниги В. А. Парунин) коллективи ажылын экижидип, 89 муң тонна хире чүък сөөртүр даалгага кириштир 1377 тоннаны чогуур черлеринге чедирген. Сельхозтехниканың Күрүне комитединиң, «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» трестерниң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның автотранспортчулары боттарынга онаашкан планнарының чартыындан хөйүн күүседип алган.

«Тыва даг-дүгү» комбинадының автомобилистери, Тыва респотребсоюзтуң, Чуртталга-коммунал ажыл-агыйының министерствозунуң АТБ-лери Минусинск, Абакан болгаш Абаза хоорайлардан чүък чедип алырынга кошкак киришкен. Ылаңгыя республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автомобилистери (начальниги Д. Н. Стахурлов) даалганы бо хүннерге чедир чүгле 30 хуу күүседип четтиккен. Ол ышкаш республиканың совхозтарының автотранспортчулары чүък сөөртүлгезинге барык киришпээн деп болур: олар 516 тоннаны сөөртүп, планны чүгле 8 хуу күүсеткен.

Эрткен чылдың дөрткү кварталында Саян ындыындан республикаже 121.628 тонна чүъктү чедип алган болгаш план 71 хуу күүсеттингенин штабтың хуралынга четпес деп демдеглээн.

Штаб хуралынга чүък чүдүрер-дүжүрер үелерде автомашиналарның аңаа турар чоруунуң хөйүн айыткан. Чижээ, эрткен чылын Абазага даг-дүгү сөөрткен 4535 автомобиль хөй үеде манаашкынга таварышкан түңнелинде 57 муң ажыл шагы узүлген. Чүгле 1978 чылда Кызылдың КТЭК черинге аңаа туруушкун дээш чамдык организациялар 43 муң рубль штрафты төлээн.

Совет демократия—боттаныышкында

ОКРУГТАРНЫҢ СОҢГУЛДА МУРНУНУҢ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛДАРЫ ТЫВАДА ЭГЕЛЭЭН

Соңгулда кампаниязы бистиң республикада база бир чугула үе-чадазынче кирген. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле соңгулда округтарының хөй-нииити организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилериниң соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралдары дүүн, январь 15-те эгелээн. Ол хуралдар депшиттирген кандидаттарны бүгү талалыг чугаалажып көрбүшаан, кандидаттарга бүзүреттирген кижилерин соңгуп, округтуң бүгү соңгукчуларынга кыйгырыгларны хүлээп ап турар.

КЫЗЫЛДЫҢ БАРЫЫН ТАЛАКЫ № 647 СОҢГУЛДА ОКРУГУ

СЭКП-ниң Кызыл хоорkомунуң хуралдаар залынга хөй-нииити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Кызылдың барыын талакы № 647 соңгулда округунуң соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралынга дүүн чыглып келген. Хуралды СЭКП Кызыл хоорkомунуң бирги секретары А. И. Пожидаев ажыткан.

Чөвүлел хуралдың хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ның эш Л. И. Брежнев баштаан Политбюрозун чөвүлел хуралдың киржикчилери бир үн-биле соңгаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында илеткелди СЭКП Кызыл хоорkомунуң ийиги секретары Б. Н. Свинцов кылгаш, ам болур соңгулдалар ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алганының соолгуда бир дугаар болуп турарын, соңгулдааларга белеткелдер ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалында эртип турарын демдеглээн. СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге болгаш эш Л. И. Брежневтиң ол Пленумга чугаазында айтыышкыннарга сорук кирген Кызылдың ажылчы чоннары 1979 чылдың планныг даалгаларын доолдур болгаш ажыр күүседир дээш чүткүлдүг ажылдап турарын чугаалаан.

Илеткелчи оон ыңай соңгулда кампаниязының чоруп турарын чугаалааш, хоорайның ажыл-ишчилери Дээди Советке боттарының төлээлекчилериниң кандидаттары кылдыр эң эки оолдарын болгаш кыстарын адаан деп чугаалаан. № 48 тудуг эргелелиниң болгаш «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективтери депутаттарга боттарының кандидаттары кылдыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежневти болгаш № 48 тудуг эргелелиниң малярларының комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири Раиса Федоровна Григоровичини депшиткенин илеткелчи дыңнаткан.

Соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралынга № 48 тудуг эргелелиниң мурнундан санал берген маляр Л. П. Монгуш ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидаттарынга эш Л. И. Брежневти болгаш Р. Ф. Григоровичини депшиткенин деткиириңче чөвүлел хуралдың киржикчилерин кыйгырган. Л. И. Брежневтиң болгаш Р. Ф. Григоровичиниң кандидатуразын сүт комбинадында местком даргазы К. Ф. Шома, «Кызыл тудуг» эргелелинде бригадир Ч. Ч. Доңгак, «Росводпром» трестиң ДБК заводунуң ажылчыны С. Г. Камалетдинова, даараныыга фабриказының ажылчыны, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады А. Л. Ткачёва, «Тыва тудуг» трестиң өөредилге комбинадының директору Г. М. Спрыгин олар изиг-биле деткээн.

Депутатка кандидат Р. Ф. Григорович аңаа бедик идегелди көргүскени дээш хуралдың киржикчилеринге чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткеш, моон соңгаар улам эки, улам шыңгыы ажылдаарын, бедик идегелди шынзыдарын бүзүреткен.

Округтуң соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралының киржикчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Кызылдың барыын талакы № 647 соңгулда округундан депутаттың кандидаттарынга **Леонид Ильич Брежневти** болгаш **Раиса Федоровна Григоровичини** депшиткенин деткиир дугайында шиитпирни бир эп-сеткилдиг хүлээп алган болгаш ол округка бадыладырынга чөпшээрелин бээрин кандидаттардан дилээн.

Округтуң соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралы депутатка кандидат Р. Ф. Григоровичиниң бүзүреттирген кижилерин соңгаан болгаш округтуң бүгү соңгукчуларынга кыйгырыг хүлээп алган.

БАЙ-ТАЙГАНЫҢ № 648 СОҢГУЛДА ОКРУГУ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бай-Тайганың № 648 соңгулда округунуң ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралы январь 15-те Тээлиниң Культура бажыңынга болган. Аңаа Бай-Тайга районнуң соңгукчуларының төлээлекчилери киришкен. Хуралды Бай-Тайга райкүүском даргазы И. У. Успуң ажыткан.

Совет демократияның улам ыңай хөгжүлдезиниң дугайында илеткелди СЭКП Бай-Тайга райкомунуң секретары, округтуң соңгулда комиссиязының даргазы Л. Х. Доңгул кылган. Илеткелчи совет социалистиг демократияның ёзулуг улусчу утка-шынарын тайылбырлап, ССРЭ-ниң чаа Конституциязынга дүүштүр улам ыңай хөгжээниң демдеглээн. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда кампаниязы ийи районнуң ажылчы чоннарының политиктиг, күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалында эртип турарын ол чугаалаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бай-Тайганың № 648 соңгулда округундан депутаттың кандидаттарынга А. Н. Косыгинни болгаш «Мурнакчы» совхозтуң хойжузу А. Д. Салчакты депшиткенин илеткелчи дыңнаткаш, А. Д. Салчакты бо бедик идегелге төлептиг кандидат кылдыр характеристикалап чугаалаан.

Хуралга санал бергеннер— Бай-Тал көдээ Совет күүскомунуң даргазы Х. С. Авыр-оол, ВЛКСМ Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары С. Д. Демдек, «Мурнакчы» совхозтуң хойжулары, Т. С.-Д. Салчак, С. К. Көк, ол-ла совхозта рабочком даргазы М. Д. Хертек олар депутатка кандидаттарны бир эп-сеткилдиг деткээн болгаш оларның дугайында чылыг сөстерни чугаалаан.

Депутатка кандидат А. Д. Салчак сөс алгаш, аңаа бедик идегелди көргүскени дээш, ооң кандидатуразын депшиткен коллективтерге болгаш округтуң соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралының киржикчилеринге өөрүп четтиргенин илергейлээн болгаш округтуң соңгукчуларының аңаа көргүскен улуг бүзүрелин шынзыдар дээш бүгү күжүн салып ажылдаарын бүзүреткен.

Чөвүлел хуралга Бай-Тайга район Совединиң күүскомунуң даргазы И. У. Успуң чүве чугаалааш, округтуң соңгукчуларының мурнунда ажыл-агый болгаш соңгулдага белеткелдер талазы-биле чугула сорулгаларга тодаргай доктааган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бай-Тайганың соңгулда округундан депутаттың кандидаттарынга Алексей Николаевич **Косыгинни** болгаш **Алексей** Дадаевич **Салчакты** депшиткенин чөвүлел хуралдың киржикчилери бир үн-биле деткип, ол округка бадыладырынга чөпшээрелин бээрин олардан дилээн.

Чөвүлел хурал депутатка кандидат А. Д. Салчактың бүзүреттирген кижилеринге Бай-Тайга райкүүском даргазы И. У. Успуңну, СЭКП райкомунуң ийиги секретары М. Х. Сарыгларны соңгаан болгаш округтуң бүгү соңгукчуларынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Хурал соолунде концерт болган.

КҮҮСКОМ СЕКРЕТАРЬЛАРЫНЫҢ СЕМИНАРЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму улус депутаттарының Кызыл хоорай болгаш районнарның күүсекчи комитеттериниң секретарьларының семинарын эрттирген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларны эрттирериниң база аңаа белеткелдиң талазы-биле республиканың улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттериниң сорулгаларының дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. Х. Красный илеткел кылган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдаларының дугайында чаа хоойлунуң онзагай чүүлдерин, соңгулданы эрттиреринге белеткелдиң айтырыгларынга илеткелчи доктааган.

Соңгулданың документилерин шын долдурарын семинарның дыңнакчыларынга өөреткен.

Республиканың улус депутаттарының чер-чер Советтериниң 1978 чылда кылып чорудкан организас-массалыг ажылдарын семинарга түңнеп, чугаалашкан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме семинарга чүве чугаалаан. Соңгулда үезинде улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарының сорулгаларының дугайында айтырыгга ол доктааган.

Туннисна

XXV ШЫНАРНЫҢ, АЖЫКТЫГ ЧОРУКТУҢ БЕШ ЧЫЛЫ XXV

ХОЖУДААШКЫН ЧОК АЖЫЛДААРЫ — ЧАРЫШТЫҢ КОЛ ДЕВИЙЗИ

СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШ ЭКРАНЫ

Чарыш-чоннуң чогаадылгазы

1979
ЯНВАРЬ
№ 1

1979 ЧЫЛДА ТУДУГГА

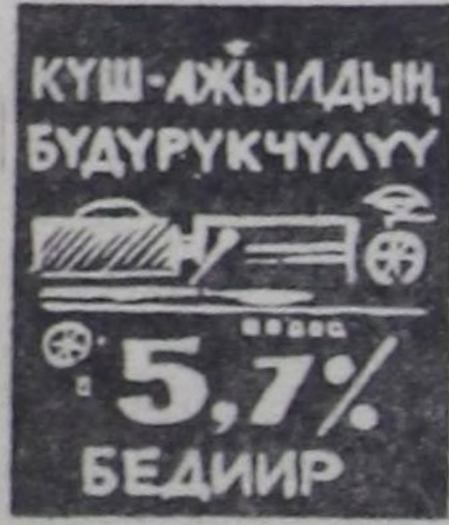

ТУДУГ БААЗАЗЫН АЛГЫДАРЫНГА

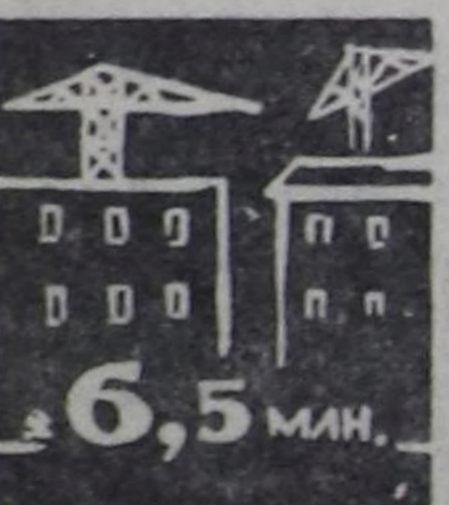

РУБЛЬДИ ТУСКАЙЛААН

КАДЫК КАМГАЛАЛЫНГА ЧАРЫГДАЛДАР

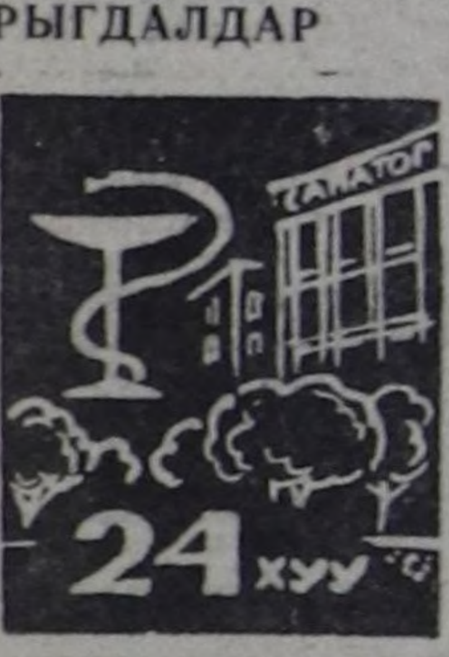

КӨВҮДЭЭР.

УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕЗИНГЕ ЭРТКЕН ЧЫЛДЫЫНДАН

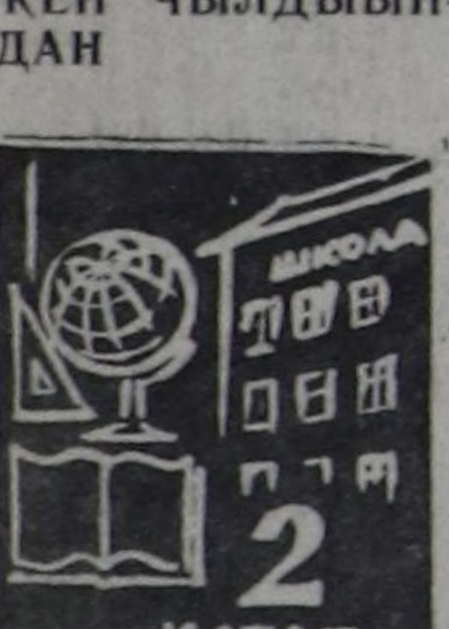

ХӨЙ ЧАРЫГДАЛДАР КӨРДҮНГЕН

ДАГ-ДҮГҮ БҮДҮРЕРИНГЕ

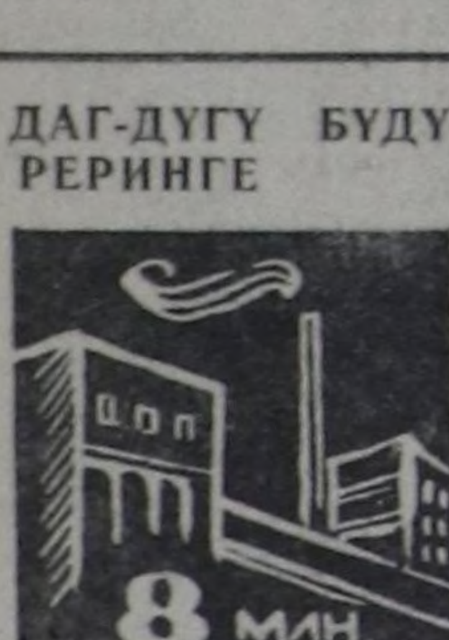

РУБЛЬДИ ТӨЛЕВИЛЭЭН

БҮРҮН БЕЛЕТКЭЭР

Кышкы агрохемчеглер допчулалы

Көдээниң ажыл-ишчилери онгу беш чылдың үшкү чылын дооскаш, ам 1979 чылдың хову ажылдарынга белеткенип турар. Бо хүннерде республиканың совхозтарында планнарны тургузуп, социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылып, онаалдаларны бригада, ферма, салбыр, звено болгаш тус-тус күүседикчи бүрүзүнге чедирип турар.

Республиканың чер ажылдыглары планнарны болгаш алган хүлээлгелерин күүседир төлээде, чаа чылдың баштайгы хүннеринден эгелээш-ле бүгү чүвени часкы хову ажылдарынга белеткээри эргежок чугула.

Совхозтарның ишчилери сиген шөлдерин, одарларны, хөй чылдыг сиген тараан черлерни суг-биле булуктадырын, органиктиг чемишчидилгелерни шөлдерже сөөртүп төп, агрооөредилгени чорудуп, чажар үрезиннерни арыглап база техниканы септеп турар. Бо чылдың январьның 8-тиң медээзи-биле алырга, республикада 1456 гектарда сугну доштадырган, азы планның 48 хуузу болуп турар. «Тээли» совхоз 200, «Коммунизмниң херели»—250, «Чодураа»—117, «Чыраа-Бажы»—87, «Тыва»—100 гектар черде сугну доштадырган.

Ынчалзажок ол-шыктың курлавырын тургузар талазы-биле бо чугула ажылче чамдык черлерде кошкак кичээнгей салып турар. Чижээ, «Хемчик», «Дөң-Терезин», «Сүт-Хөл», «Ленинчи орук», «Кара-Хаак» совхозтар чүгле 10—15 гектар черде суг доштадырган, а «Мурнакчы», «Барлык», «Ак-Дуруг», «Хадын», «Енисей» совхозтар ол ажылче шуут кирбээн. Шөлдерге сугну доштадырарының болдунар аргазы ук ажыл-агыйларда бар. Хөрзүнге ол-шык курлавырын тургузарының болдунар аргазын ынап-ла ажыглаар.

Шөлдерже органиктиг чемишчидилгени сөөртүп төгери база-ла чугула ажыл. Кышкы агрохемчеглерниң планын ёзугаар республиканың совхозтары кышкы үениң дургузунда шөлдерге 100 муң тонна органиктиг чемишчидилгени төгер ужурлуг. Амга чедир-ле ажыл-агыйлар чүгле 6,5 муң тонна өдекти шөлдерде төккен, азы планның дөңгүп-ле 6,5 хуузу. Ук черниң чемишчидилгезин шөлдерже сөөртүп төгерин «Кызыл тук», СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг, «Революцияның чалбыыжы», «Улуг-Хая», «Бай-Тал», «Хемчик» совхозтарда чорудуп турар. Ынчаарга «Барлык», «Дөң-Терезин», «Найырал», «ҮТКА 25 чылы», «Ак-Дуруг», Тока аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Коммунизмниң херели», «Россия» совхозтар болгаш Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Эрзин, Тес-Хем районнарының ажыл-агыйлары үнүш-дүжүткүр чоруктуң чаңгыс-даа отрядын тургуспаан болгаш шөлдерже чаңгыс тонна-даа өдек сөөртүп үндүрбээн.

Картофель болгаш ногаалар өстүрерinge специализастаттынган ажыл-агыйларга органиктиг чемишчидилге сөөртүлгезин саадал чок организастаар, а ол ышкаш кукуруза, мал чеми культуралар тарыыр черлерге, үрезин участоктарынга ону төгер херек.

Мурнакчы аргаларны болгаш дуржулгаларны бүдүрүлгеге шиңгээдип алырынга чер ажылдыгларының өөредилгезин база механизаторларның мергежилин кышкы үеде бедидери улуг ужур-дузалыг. Ам республиканың совхозтарында мергежил бедидериниң курстарында болгаш ногаа, картофель өстүрүкчүлериниң курстарында 600 ажыг кижи өөренип турар. Кышкы өөредилгени ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта эки организастаан, мында 36 кижи өөренип турар болгаш алды кичээлди эрттирген. «Коммунизмниң херелинде» 32 кижи үш удаа, «Кара-Хаакта» 28 кижи 7 катап, «Улуг-Хаяда» 30 кижи 4 удаа, «Тыва» совхозта 22 кижи 5, Тока аттыг совхозта 16 кижи—4 катап кичээлдээн.

Ынчалза-даа агротехника кичээлдерин болгаш механизаторларның мергежилин бедидериниң курстарын чамдык ажыл-агыйларда ам-даа чорутпайн турарын демдеглээр херек. «Енисей», «Бүрүнгаар», «Барлык», «Хемчик», «Дөң-Терезин», «Сүт-Хөл», СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг, «Хөндергей», «Россия», «Өөк», «Хадын» болгаш Карл Маркс аттыг совхозтарда чер ажылдыгларының өөредилгезинче ам-даа эгелеп кирбээн. Кыш—көдээге өөредилге үези дээрзин ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери билир херек. Кичээлдер эрттирер черлерни тускайлап бээр, курстарның удуртукчуларынга, башкыларынга мергежилдиг кижилерни шилип алыр, көргүзүг несобиелерин белеткээр ужурлуг. Ол айтырыгларны шиитпирлээринге парткомнар секретарьлары, ажылчын комитеттерниң даргалары, комсомол организацияларының секретарьлары чогуур рольду ойнаар апаар. Кичээлдер солун болуп эртер, лекциялар ук черниң байдалдарынга таарышкан, билдингир болур кылдыр, өөредилгени шак ынчаар организастаар херек.

Үрезиннерни чажар кылдыр аштап арыглаары өске хемчеглер-биле чергелештир, часкы тарылгага белеткелде чугула черни ээлеп турар. Бар болуп турар 21,2 муң тонна үрезиннерден кондициялыг үрезиннерни 82 хуузун ам белеткеп алган. Ооң иштинде бирги болгаш ийиги класстыы—52,5 хуу. Хөй-хөй совхозтар бар үрезинин чажар шынарынга чедир арыглап белеткеп алган турда, Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйларында бар үрезиннерниң 59,6 хуузу боктуунуң талазы-биле кондициялыг эвес болуп турар. Ылаңгыя «Бай-Тал» совхозта үрезин белеткели багай. Мында бүгү үрезин 100 хуузу-биле кондициялыг эвес. «Мурнакчы» совхозта үрезинниң 80,8 хуузу арыглаттынмаан, боктуг. Ол ышкаш «Искра», «Ленинчи орук» совхозтарның үрезиннери база-ла бүрүнү-биле кондициялыг эвес. «Енисей», «Бүрен» совхозтарда үрезинниң 20—22 хуузу боктуг болуп турар. Бо чылын тарааларның болгаш мал чеми культураларының чаагай дүжүдүн алырын чүгле эки үрезиннер хандырар дээрзин ол ажыл-агыйларның удуртукчуларының уттуп алганы ол бе?!

Ам чер болганда хар кылынаан. Ынчангаш шөлдерге хар ызырындырыышкынын чорудар чугула сорулга чер ажылдыгларының мурнунда салдынып турар. Таңды районнуң ажыл-агыйлары ол ажылче эгелеп кирипкен. Мында ам 850 гектарда хар ызырындырыышкынын чорутkan. Улуг харлыг чер бүрүзүнге ону чорудар херек. Хар ызырындырыышкыны — часкы ол-шыктың немелде курлавырыдыр.

Кышкы агрохемчеглерни чогуур үезинде чорудар чорук онгу беш чылдың дөрткү чылында Тываның чер ажылдыгларының чаагай дүжүттү алырының болдунар аргазын бээр.

Сөс бердивис

ХҮЛЭЭЛГЕМ КҮҮСЕДИР МЕН

Онгу беш чылдың үшкү чылында бодумга алган хүлээлгемни күүсеттим. Төрүүр 100 баш хойдан 109 хураганны онча-менди камгалап алдым. Ооң-биле кады бир хойдан 3,7 кг дүктү кыргыдым. Кышкы удур мал чеминиң белеткелин багай эвес белеткеп алган мен.

1979 чылда төрүүр 100 хойдан 105 хураганны камгалап алыр, бир хойдан 3,5 кг дүктү кыргып алыр деп социалистиг хүлээлгени алган мен.

Амгы үеде Шамбалыг-Аксы деп черде кыштап турар мен. Коданымда төрүүр 500 ажыг хой бар. Бо хүннерде 200 ажыг хой төрээн, хураган онча-менди алдынып турар. Сакманчыктер кадайым Монгуш Кара-Бызаа болгаш Иравда Куулар кызымак ажылдап турар.

Партияның Тыва область организациязының XVII конференциязының материалдары-биле таныштым, бодумга алган социалистиг хүлээлгемни ажыр күүседир дээш ам-даа кызымак ажылдаар мен.

М. СЕМИС-ООЛ,
«Шамбалыг» совхозтуң хойжузу.

ХЕРЕК КЫРЫНДА КҮҮСЕТКЕН

Чаа Чаа-Хөл суурнуң тудугжулары онгу беш чылдың дөрткү чылын чедиишкинниг эгелээн. Эрткен чылдың түңнелдерин эргелелдер, участоктар болгаш бригадалар аразынга үндүргеш, чаа сорулганы салган: бо чылын тудуг шынарын улам экижидер, капитал салыышкыннарын долузу-биле ажыглаар болгаш тудугларны ажыглалга киирериниң хуусаазын сагыыр. Ол дугайын Чаа Чаа-Хөлдүң тудугжулары нийти хуралынга чугаалашканнар.

Бригадалар аразынга социалистиг чарышка Бюрек Тартан-оолович Ооржакка удурткан он үш кижилиг бригада бирги черни хөй удаа ап келген. Бо бригаданың кежигүннери, ылаңгыя эрткен чылдың дөрткү кварталында эки ажылдаан. Тудугжулар Улуг Октябрьның 61 чылынга уткуштур бирээзинге-ле ийи аал нийти чурттаар ийи бажыңны, а декабрьның төнчүзүнде—база бир ындыг бажыңны тудуп дооскаш, ажыглалга киирер хүлээлгелиг турганнар. Олар сөзүн ээлеп, харын-даа чыл төнчүзүнге чедир база бир бажыңның хаапазын салып доосканнар. Бригада эрткен чылын нийтизи-биле 150 муң рубльдиң тудуг ажылын кылган.

Бригадада Март-оол Даржаа, Дайын-оол Монгуш, Каң-оол Күдерек болгаш өскелер-даа бо хүннерде шалыпчы ёзу-биле ажылдап, хүн нормазын үргүлчү 110—120 хуу күүседип турарлар.

Н. МОНГУШ.

ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНАР

Онгу беш чылдың үшкү чылы төнген. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, планныг онаалдаларны күүседир дээш эвээш эвес ажылдарны кылып чорутkan. Ам үлетпүрнүң чамдык түңнелдерин маңаа көрээлиңер.

Барааның продукцияны сайгарганы эрткен чылдың деңнелинден 9,3 миллион рубльге көвүдээн. Продукция сайгарарының планын шупту 55 санныг үлетпүр бүдүрүлге ажыр күүсеткен. Нийти продукцияны бүдүрери кол-кол хевирлериниң аайы-биле алырга, ажыр күүсеттинген.

Тываның электри четкилери, «Тыва кобальт» комбинат, Кызылдың сайгарылга баазазы, автосептелге заводу, даараныгла фабриказы, сүт комбинады, «Каа-Хем» хөмүр-даш казрези, алгы заводу, «Росводпром» каттыжыышкынның ДБК заводу, мяш ажыл-агый эргелели болгаш оон-даа өске бүдүрүлгелер багай эвес ажылдааннар.

Ынчалзажок республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылында четпестер хөй болгаш чамдык бүдүрүлгелер боттарында бар арга-курлавырларны долу ажыглаваанындан хожудаашкыннарны болдурган. 7 санныг бүдүрүлге 1978 чылда барааның продукцияны сайгарарының планын нийтизи-биле 5,3 миллион рубльге, а продукцияны сайгарарының үш чыл планын 10 бүдүрүлге чедир күүсетпээн. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлин 9 бүдүрүлге 1977 чылдың деңнелинден кудулаткан. Тууйбу, демир-бетон кылыглар, пиво, эът, мебель, культура-амыдырал барааннарын бүдүрер талазы-биле 1978 чылдың болгаш үш чылдың планнарының онаалдалары чедир бердинмээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, продукцияның бот-үнезин чиигедириниң талазы-биле чыл планы база күүсеттинмээн.

Шак ындыг четпестерниң чылдагааны чамдык бүдүрүлгелерде күш-ажылды кошкак организастаанында, ажыл шагының чидириглериниң хөйүнде, бүдүрүлге күчүлерин долу ажыглавайн турарында болур. Маңаа чамдык чижектерни ап көрээлиңер. 1978 чылдың бирги чартыында ажыл шагының бүдүрүкчүлүг эвес чидириглеринден үлетпүр нийтизи-биле 1 миллион 45 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн. «Үлетпүр тудуг материалдары» каттыжыышкын ол үениң дургузунда ол-ла чылдагаан-биле 82 муң рубльдиң продукциязын чедир албаан.

Бүдүрүлге күчүлерин ажыглап турары нийтизи-биле республикада куду деңнелде. 1977 чылда бүдүрүлге күчүлерин ажыглааны «Тыва даг-дүгү» комбинатта 38,8 хуу, «Тудуг кезектеринде» — 49 хуу, «Үлетпүр тудуг материалдары» каттыжыышкында 68 хуу, Кызылдың эът комбинадында 88 хуу болган. Бо чижектер бистиң үлетпүр бүдүрүлгелеринде чедир кылдынмаан ажылдарның хемчээли хөй дээрзин айтып турар-дыр.

Ынчангаш онгу беш чылдың дөрткү чылында республиканың үлетпүрүнүң ажыл-ишчи коллективтери хожудаашкындан уштунар дээш планныг онаалдаларын күүседиринче бүгү күштү мөөңнээр ужурлуг.

АК-КӨК ЭКРАННАР ӨШПЕЗИН ДЭЭШ

Кызылдың телеательезинде

Он ажыг чылдарның мурнунда, кажан Кызылга телецентр ажыттынып, республика найысылалының чурттакчылары бир-ле дугаарында телевизорнуң ак-көк экраннарындан баштайгы дамчыдылганы көргеннер. Удаваанда «Орбита» станциязы ажыглалга кирген болгаш Москвадан дөрт дамчыдылгаларны чүгле кызылчылар эвес, ооң чоок-кавызының суурларының чону көөр аргалыг болганнар. А телевизорларның саны көвүдээрге, оларны ажаап-хайгаараар, эптеп-тургузар, септээр тускай чер, специалистер херек апаары билдинген. Ынчангаш Кызыл хоорайга телевизорлар тургузуп, оларны септээр каш-ла санныг кижилерден цехти ажыткан. Ол соонда телеательье боop, тускай бүдүрүлге апарган.

Ательеге баштай кызыл кинескоптуг үшкү чергениң телевизорларын, а ол ышкаш бодуун радиоприёмниктерни, магнитофоннарны, проигрывательдерни септеп турган. Чагыг көвүдеп, аппараттарның тургузуу нарыыдап турда-ла, септекчи мастерлер хөйү-биле негеттинип келген. Оларны бүдүрүлге аргазы-биле болгаш ылаңгыя Красноярск крайның амыдырал-хандырылга эргелелиниң чанында бүдүрүлге-өөредилге комбинадынга белеткеп келген.

Бо хүннерде Кызылдың телеательези элээн каш салбырлардыг. Ол эрткен неделяда тускай бажыңче кошкен. Телеательениң ажылдакчылары амгы үениң нарын дериг-херекселдери-биле хандыртынган, ак-кара болгаш өңнүг-даа телевизорларны, оларның класстарының аайы-биле септээр аргалыг боop турарлар.

Кызылдың телеательезиниң коллективи онгу беш чылдың үшкү чылында чедиишкинниг ажылдап, хоорайның бүдүрүлге черлериниң эки ажылдыгларынга санадып келген. Коллектив эрткен чылын 104 муң рубльдиң чагыын кылыр планныг турган, ону 113,7 муң чедирип, планын социалистиг хүлээлгези-биле кады 108 хуу күүсеткен. Ательениң бригадаларының болгаш тус-тус мастерлериниң-даа аразында социалистиг чарышты чогуур деңнелге организастаан. Ооң дээштии чедиишкин алдынган. 1978 чылдың түңнелдери-биле бригадалар аразында чарышка М. С. Мокшинниң удурткан бригадазы бирги черин ап, планын 117,9 хуу күүсеткен. Бригада бо хүннерде коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар. Ол ышкаш коммунист А. С. Афанасьевтиң бригадазы шылгарап, чыл планын 115,2 хуу күүсеткен.

Ательениң элээн каш септекчи-мастерлери чагыгны тус-тузунда күүседир эргени чедип алганнар. Олардан В. К. Чудинов чарышка тиилеп, хууда даалганы 114,9 хуу күүсеткен. Мурнакчыларны оон-даа ыңай хөйү-биле адап болур. Бүдүрүлге көргүзүглерин экижидип, септелгениң шынарын экижидер сорулга-биле ательеде аныяктарның тускай бригадазын тургузуп, бүдүрүлгеге өөредилгезин организастаап. Ону комсомолчу Г. Шамятиң эки удуртуп турар. Бригада кежигүннери келир үеде боттарының ёзулуг мастери болурунга бүзүределдиг ательениң кол инженери Леонид Чемков чугаалап турар.

—Эрткен чылда мурнундаагызынга бодаарга, септелге шынарынга хомудалдар эвээш болган. Бистер онгу беш чылдың дөрткү чылында оон-даа эки, бедик шынарлыг ажылдаар деп хүлээнген бис —деп, ол уламчылап чугаалады.

Кызылдың телеательезиниң бо чылын сорулгазы улуг-даа: коллектив нийтизи-биле 157 муң рубльдиң чагыгларын күүседир ужурлуг.

Бо хүннерде барык бүгү Тыва теледамчыдылганы көрүп турар деп чугаалап болур. Ательениң төлээлекчилери амгы үеде Мугур-Аксында, Тээлиде, Тоора-Хемде безин ажылдап, чагыгларны күүседип турар апарган. Хүннүң негелдезин ёзугаар удаваас Кызылдың телеательези Тываның амыдырал техниказын септээриниң бүдүрүлге каттыжыышкыны болу бээр. Ооң салбырлары, хүлээп алыр пунктулары бүгү-ле район төптеринге чурттакчылыг черлерге ажыттынар.

М. ТОПЧА.

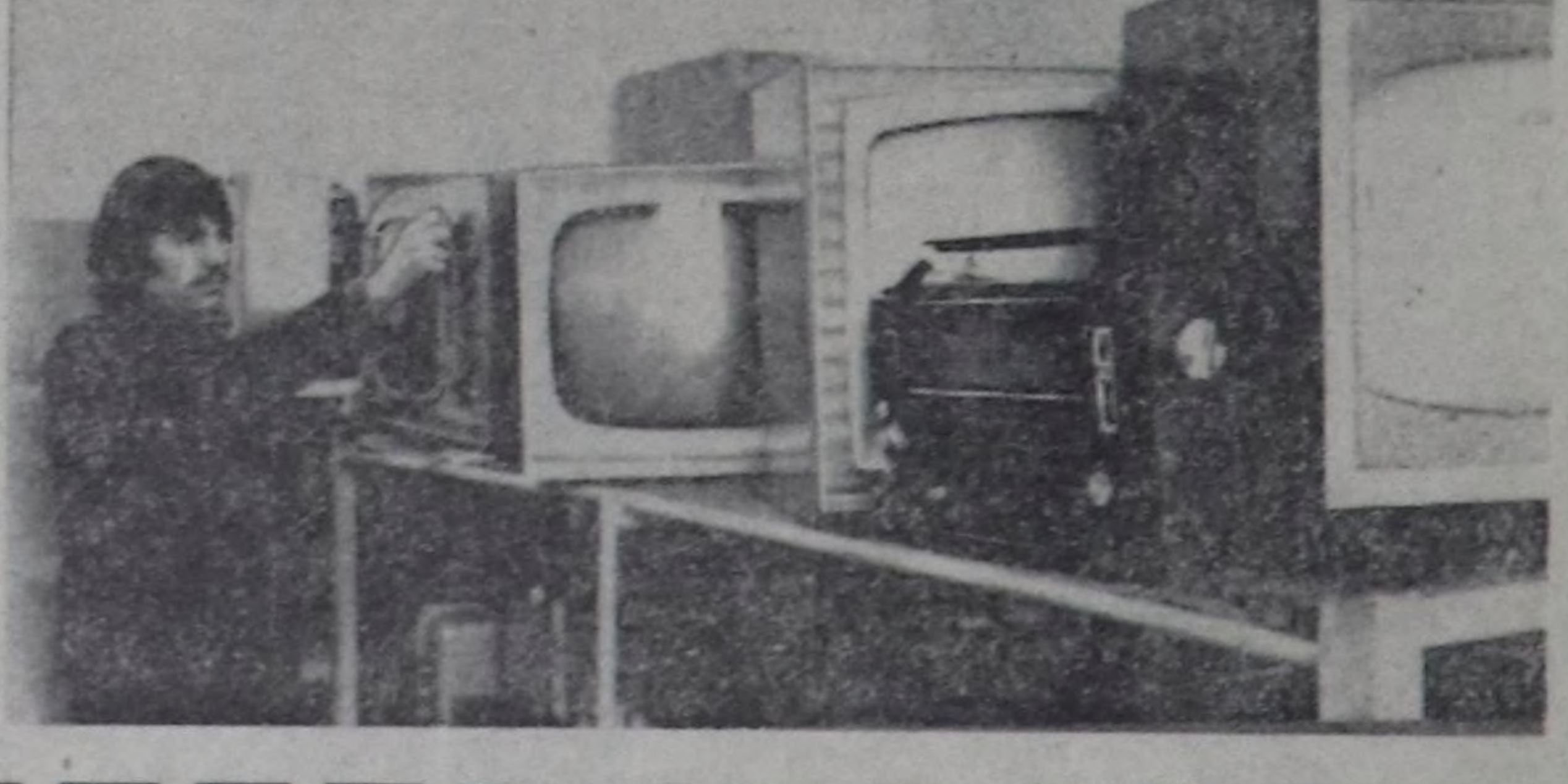

ЧУРУКТАРДА: чагыг хүлээп алыкчызы Д. Дубынин (адаанда) болгаш септекчилер бригадири М. З. Мокшин (солагай талазында), В. А. Селиванов, Н. А. Чистяков (үстүнде). Ортузунда— мергежилдиг септекчи В. К. Чудинов ажыл үезинде.

> *«Ачы-дузa чедирер черлерниң ажылдакчыларынга мынчаар чугаалаар бодай-дыр мен: совет кижилерниң чаагай амыдыралы-даа, сагыш-сеткили-даа силерден, силерниң күш-ажылыңардан хөйү-биле хамааржыр апаар... Эң эки болгаш эгелекчи тура-соруктуг ажылдаңар, мурнакчыларга деңнежиңер.»*
>
> *Л. И. БРЕЖНЕВ.*

ТЫВАНЫҢ КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРИ 1979 ЧЫЛДА

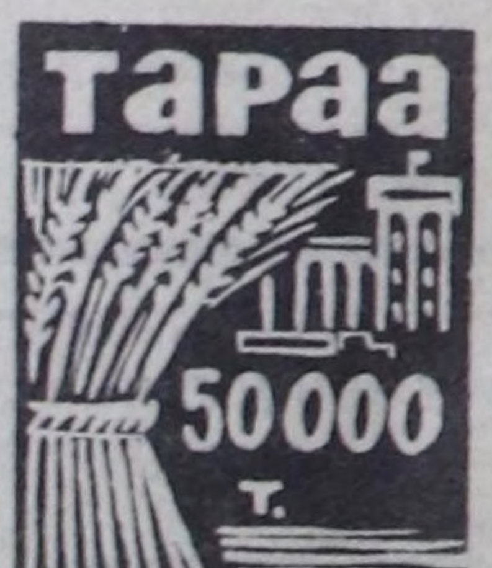

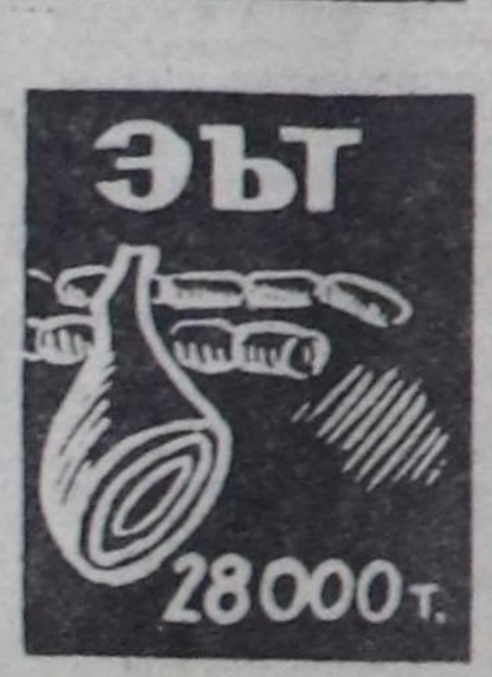

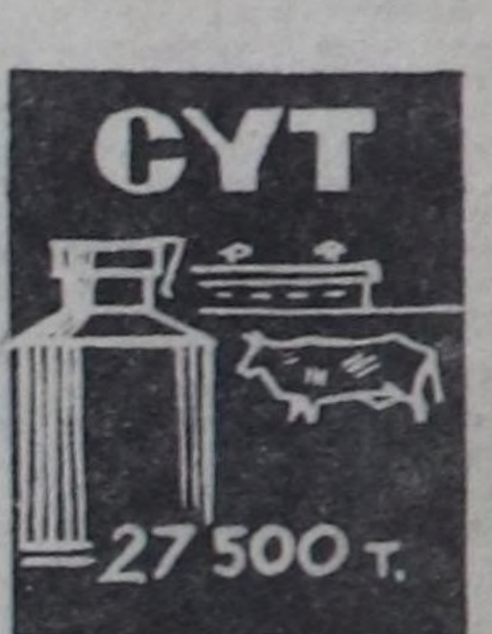

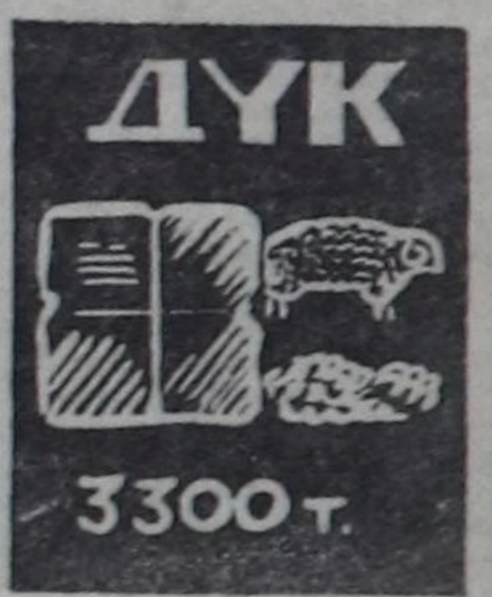

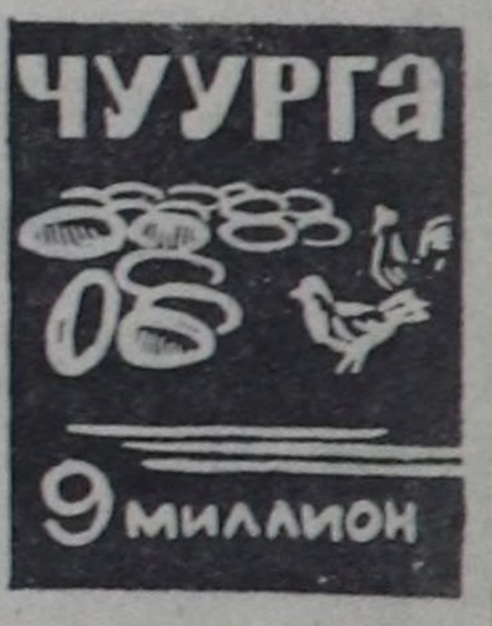

КҮРҮНЕГЕ ДУЖААР

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш, күш-ажылчы ачы-хавыязын хүлээп көргениниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Хомушку Самбууевич **Аракчаа**—таңныыл албанының начальниги.

Ефрем Иванович **Бедарев**—Тываның ужар чүүл бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Наталья Игнатьевна **Бобкина**—пенсионер.

Карп Павлович **Борголков**—Тываның ужар чүүл бүдүрүлгезиниң өртке удур профилактика талазы-биле инструкторунуң дузалакчызы.

Анфиса Владимировна **Бушина**—пенсионер.

Елизавета Дмитриевна **Важенина**—Тыва транспорт эргелелиниң материал-техниктиг хандырылга конторазының улуг инженери.

Анастасия Григорьевна **Власкина**—Тываның ужар чүүл бүдүрүлгезиниң техажылчыны.

Михаил Колистратович **Грушинин**—пенсионер.

Алексей Иосифович **Демченко**—таңныыл албанының контролёру.

Иван Макарович **Закутилин**— пенсионер.

Александр Фадеевич **Клини**—пенсионер.

Мария Моисеевна **Киселева**—таңныыл албанының контролёру.

Василий Максимович **Ковчук**—пенсионер.

Михаил Трофимович **Крылов**—пенсионер.

Анна Романовна **Кружрина**—пенсионер.

Таисья Филипповна **Лама**—пенсионер.

Федор Андреевич **Легостаева**—таңныыл албанының контролёру.

Юлия Александровна **Лощенко**—пенсионер.

Прасковья Александровна **Лубошникова** — Тываның ужар чүүл бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Елизавета Мироновна **Лукьянова**—Тываның ужар чүүл бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Анна Сергеевна **Мокшина**—пенсионер.

Нина Захаровна **Навознова**—таңныыл албанының ажылчыны.

Мария Васильевна **Николаева**—пенсионер.

Полина Никифоровна **Носкова**—пенсионер.

Матрена Васильевна **Охотникова**—пенсионер.

Варвара Константиновна **Петрова**—пенсионер.

Федосья Семеновна **Петухова**—пенсионер.

Анна Никондровна **Плюхнина**—пенсионер.

Максим Егорович **Покояков**—пенсионер.

Ангелина Михайловна **Потылицына** — Тываның ужар чүүл бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Анастасия Андреевна **Рыбалкина**—пенсионер.

Анастасия Яковлевна **Селина**—Тываның ужар чүүл бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Полина Петровна **Скрипальщикова**—пенсионер.

Петр Яковлевич **Тарасов**—пенсионер.

Оюн Силбирович **Товуу**—автооруктар тудар болгаш ажыглаар эргелелдиң инженери.

Федор Андреевич **Тутатчиков**—Тываның ужар чүүл бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Михаил Карапошевич **Чамьян**—таңныыл албанының контролёру.

Ксения Андреевна **Черкашина**—пенсионер.

Михаил Андреевич **Яковлев**—пенсионер.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

а) «Барлык» совхозтан

Серенмаа Баазановна **Биче-оол**—ажылчын.

Шөйбээдек Намдаковна **Монгуш**—ажылчын.

Коштай Монгушевич **Намнай-оол**—ажылчын.

Дапчат Дамбаевна **Өлчей**—ажылчын.

Дандайган Хереловна **Ооржак**—ажылчын.

Санчай-кыс Сандыковна **Саая**— ажылчын.

Байырмаа Давый-ооловна **Сарыглар**—ажылчын.

Домапай Чимитовна **Хертек**—ажылчын.

Өшкү-Саар Чалаевна **Хертек**—ажылчын.

Күжүгет Кокевна **Серижинмаа**—ажылчын.

Көк Успуновна **Хомушку**—ажылчын.

Мадыйык Одаловна **Хомушку**—ажылчын.

б) «Шекпээр» совхозтан

Демикей Амырыковна **Куулар**—ажылчын.

Доржу Көк-Хунаевич **Ооржак**—ажылчын.

Манзатчы Тасовна **Ооржак**—ажылчын.

в) Ак-Довурак хоорайдан

Домна Николаевна **Булытова**—В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннар хандырар килдизиниң улуг бухгалтери.

Петр Андреевич **Востриков**—В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаал фабриказының озалондак болдурбазының техниказының талазы-биле кол инженериниң оралакчызы.

Ирина Васильевна **Малых**—В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың кызар-чаар материалдар складының заправщиги.

Аракчаа Дамбаевна **Куулар**—Ак-Довурактың кежээки школазының ажылчыны.

Доора Таан-оолович **Саая**—пенсионер.

Ооржак Күдерековна **Торжу**—пенсионер.

Андрей Терентьевич **Хоменко**—В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың теплица ажыл-агыйының эргелекчизи.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

«Нарын» совхозтан

Самил Лапаажапович **Аракчаа**—пенсионер.

Кыргыс Дугерович **Бөлчээ**—пенсионер.

Сероонен Сурасович **Доржу**—ажылчын.

Буу Дагбаевич **Кунгаа**—ажылчын.

Хулугур Сурасович **Идам**—пенсионер.

Нима Бичеевна **Каваа**—пенсионер.

Серенмаа Авировна **Каваа**—пенсионер.

Теребежи Сооевна **Кыргыс**—ажылчын.

Калин Дамдынович **Санчы**—пенсионер.

Мит Шойдуевич **Севек**—пенсионер.

Александр Сендиевич **Сенди**—пенсионер.

Чап Дугерович **Чывырал**—пенсионер.

Чажитмаа Сотнамовна **Шойжулчап**—пенсионер.

Аяа Авирович **Шырап**—пенсионер.

Бадыраа Хандыевич **Сам**—Эрзинниң арга-ыяш ажыл-агыйының өрт-химиктиг станциязының начальниги.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай.
1978 чылдың декабрь 30.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР: пөстен бүткен «Буга»

Волганың гидротехника болгаш мелиорация талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери болгаш Саратов областың Новокузнецк районда «Алгайский» совхозтуң тускай эртемниглери бөдүүн болгаш чиик өртектиг пөстерден шөл суггарар буга увун кылып бүдүргеннер.

Ону даштындан көөрге, узун оңгача азы лента транспортёр сагышка кирер. Ол эдептиг дериглиниң узуну 375 метр, эриктериниң бедии 55 сантимерт. Ооң увун-биле бир секундада 400 литр суг агар.

Херек апарганда ол «буганы» кургаткаш, эптей дүргеш, зайдай салып алыр болгаш «ДТ-75»-тиң аар дериглиниң дузазы-биле шөлден чайлалдып, өске шөлге аппарып ап болур.

Ол дажыглаар «буганы» совхозтуң мелиораторлары шөлдерин суггландырарынга-даа, шалбаалыг шиктерни кургадырынга-даа ажыглап турарлар.

УКРАИНА: металлургтарның ажылын чиигетпишаан

Братскиниң алюминий заводунга ажыглаары-биле Днепропетровскиде металлургия дериглери кылыр заводтуң кылып үндүргени «МНР-2М» деп хөй операция боттандырар, бедик бүдүрүкчүлүг машиналар берге операцияларны механизастап, он-он ажылчыннарны оон хостаарынга дузалаар.

Чаңгыс операторга башкартан шак ол болбаазын агрегат, электролиз ванналарын дургаар чылбыштаан, бүгү ажылдарны шуудуг аргазы-биле күүседирин хандырып шыдаар. Металлургтарның ажылының байдалдары оранчок экижиир: операторларның кабиналары кондиционерлер-биле дериттинген. Шак ындыг хөй операция боттандырар машиналарны кылып үндүрген чорук — СЭКП-ниң XXV съездиниң шиитпирлерин ёзугаар өңнүг металлургия бүдүрүлгелерин техника талазы-биле эде дериириниң херээнге чугула үе-чада.

Эртем-шинчилел институттарының коллективтери-биле демнежип турган, заводтуң конструкторлары чаа, улам сайзырангай — башкартынар программалыг машиналарны чогаадып тургузуп турарлар. Ындыг агрегаттарның комплекизин ЭСМ башкарар апаар.

БЕЛОРУССИЯ: чемишчидилгелерниң килограмм бүрүзүн шөлдерже

Могилёв областың Буйничи станцияда тургустунган агрохимиктиг төп улуг завод ышкаш кылдыр сагындырар. Демир-орук оруунуң унун дургаар ангар-складтар, мөңгүн-челчек ак суурагалар бедип үне бергилээн, оларга чээрби ажыг муң тонна минералдыг чемишчидилгелерни болгаш чугай материалдарын хүлээп ап болур. Конвейерлерниң, көвүрүглүг крааннарның болгаш хөй күжү-биле ажылдаар тургузугларының дузазы-биле чемишчидилгелерни шыгжамырларже болгаш колхозтардан, совхозтардан келген автомобиль, трактор тарадыкчыларынче вагоннардан дүрген-биле дүжүрүптер. Шуудуглуг-индустрия технологиязын шиңгээдип алганының ачызында чүтле чүдүрүлге-дүжүрүлге ажылдарын аажок дургедеткен эвес, харын база материалдарның чидириин эвээжеткен.

Минералдыг чемишчидилгелерниң кадагалалдын экижилер талазы-биле сөөлгү чылдарда республикада хөй хемчеглер боттанган. «Сельхозтехниканың» район каттыжыышкыннарының хөй кезиинде элээн каш эшелон ишти чемишчидилгелерни хүлээп аптар складтар кылдынгылаан. Беш чылдың төнчүзүнге чедир чартык миллион тонна чемишчидилгелер хүлээп алыр чаа шыгжамырлар туттунган турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа болуп эрткен сессиязының материалдарында айыттынганы болза, бистиң чуртувуска минералдыг чемишчидилгелер бүдүрери 10.5 хууга немежир болгаш 1979 чылда 111 миллион тонна чедер. Ооң-биле чергелештир минералдыг чемишчидилгелерни ажыктыг кылдыр ажыглаары дээш база оларны камналгалыг кадагалаары дээш харыысалга бедиир ужурлуг.

КАЗАХСТАН: «ийиги кур черни» шиңгээдип алганывыс

Күрүнеге бир миллиард ажыг пуд тарааны саткан бистиң республикавыстың тараажыларының күш-ажылын СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунга эш Л. И. Брежнев бедии-биле үнелээн. «Ийиги кур черни» аңдарар — мал ажылын сайзырадыр талазы-биле кодээ ажыл-агыйның ишчилери кескү чедиишкиннерни чедип алганнар.

Чээрби чыл бичии ажыг үениң дургузунда республиканың соңгу талазы областарында мыйыстыг бода малдың баш саны барык-ла үш катап өскен, хаваннар, куштар сес катап ковудээн. Мал ажылының чүс-чүс үлетпүр янзылыг бүдүрүлгелери республиканың ховуларында тургустунуп, дүргени-биле хөгжүп турар.

Кустанай областа «Преснегорьковский» совхозту чижекке ап болур. Бо ажыл-агый сөөлгү он чылдарның дургузунда чыл бүрүде ортумаа-биле 1200 тонна эътти, беш муң тонна сүттү бүдүрүп келген. Семиртилгеден дужааттынып турган шарыжыктарның ортумак деңзизи 460 килограмм болган.

Үлетпүр үндезининче шилчиттинген ажыл-агыйлар кур черде арбын. Оларның туруп турары районнар бистиң чуртувуста мал ажылының улуг цехтери апаргылаан. Амгы үеде мыйыстыг бода малдың барык деңкезии, хаваннын, куштуң чартыындан хөйү ында мооңнеттинген. «Ийиги кур черни» шиңгээдип алырының курлавырлары эвээш эвес. Оларның эң колун малчыннар ажыл-агыйлар аразының кооперастаашкынынга үндезилеп мал ажылының адырларының специализастаашкыны болгаш мооңнээшкини деп санап турар.

УЗБЕКИСТАН: ортаакы звенону быжыглавышаан

Каракалпак АССР-де ВЛКСМ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң бригадири А. Нажимов кодээ ажыл-агый техникумун доозуп тура алган шылгаралдыг дипломун төрээн ажыл-агыйының шөлдеринге шалыпчы күш-ажылы-биле «камгалап» шыдаан. Тускай эртемниг бригадирниң удуртуп турар коллективи 270 гектар ристиң гектар бүрүзүнден 65 центнер дүжүттү алган.

Ажыл-агыйда партия организациязы ортаакы звенонуң кадрларын быжыглаар чорукту бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң чугула курлавырларының бирээзи кылдыр санап турар. Каш чыл бурунгаар ооң инициативазы-биле совхозтуң бөлүк мурнакчы ажылчыннарын институттарже болгаш техникумнарже өөредип чоруткан. Ооң бээрде дипломнуг тускай эртемниглер бо ажыл-агыйга чыл санында немежип кээп турар апарган. Партком сүмеан-биле оларны 300—400 гектар шөлдүг улуг-улуг бригадаларның удуртукчуларынга томуйлап турар. Коммунист А. Нажимовтуң удуртуп турар коллективи дөрт чыл иштинде бодунуң тарылга шөлүн 5 катап калбарткан. Олла үениң дургузунда кижилерниң саны түгле бүдүн чартык катап ковудээн.

Бо чылын дипломнуг тускай эртемниглер башкарган бригадалар шуптузу ристиң бедик дүжүлүн өстүргеннер. Алды муң гектар рис шөлүнүң гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 55 центнер дүжүт алдынган.

ТАДЖИКИСТАН: гектар бүрүзүн ажыглаалга киирер

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары дагаар ийлерин интенсивтиг ажыглап турар. Кодээ ажыл-агый культураларының тарылгазы, садтар болгаш виноградниктер дагларже улам кодурлуп бар чыдар — ам 2500 метр бедикте. 30—50 гектар хире бичии шөлдерни безин суггарып ажыглаары кодээ ажыл-агый продуктулары бүдүрерин элээн көвүдедир арганы берип турар. Бир гектар суггаттыг чер суггарбас черниң бир гектарындан 15 катап хөй орулганы бээр.

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары беш чылдың эгезинден бээр ындыг бичии девискээрлерни суггарылга-биле хандырып турган, алды муң гектар чаа черни ажыглаалга кииргенн. Беш чылдың төнчүзүнге чедир база ол хире девискээр ажыглаалга кирген турар.

ЛИТВА: графикти мурнап

— Иопавскиниң азоттуг чемишчидилгелер заводунуң аммиак цеги бо чылдың эгезинде ажыглаалга киирткенгеш, айыттынган хуусаазындан тос ай бурунгаар проектиде айыттынган күчүзүн ажа берген—бир хонукта 360 тонна продукцияны берип турар.

— «Бот-боттарынга негелделер салчырының орнунга бот-боттарынга деткимче көргүсчүр» деп кыйгырыг-биле организастаттынган чарыштың ажыы мындыг-дыр—деп, бүдүрүлгениң кол инженери Б. Лубис чугаалаар.— Чаа бүдүрүлгениң операторлары, элчеглер коллективтери боттарының аразында күш-ажылчы маргыжылганың нерээлерин чаргашнар. Коналынга дузалаары — хүлээлгелерниң кол-кол пунктуларының бирээзи.

Иопавскиниң заводу бодунуң күчүзүн шиңгээдип алырының графигин мурнап турганының ачызында чурттуң ажыл-агыйларынга 70 муң тонна чемишчидилгелерни пландан ажыр чүдүрүп чоруткан.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА БОЛГАШ ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

КОММУНИСТ-ЛЕНИНЧИНИҢ НОМУ

⊙ **СОФИЯ. (СЭТА).** Эш Л. И. Брежневтиң «Кур чер» деп ному болза күш-ажылдың кижизиниң, коммунизмниң идеалдары дээш Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле маадырлыг чоруктарны кылып турар совет кижилерниң гимнизи болур деп БКП ТК-ның «Партиен живот» журналы бодунуң редакция чүүлүнге бижээн. Ук номну Болгарияның Коммунистиг партиязының «Партиздат» деп ном үндүрер чери чоокта чаа массалыг тираж-биле парлаан.

«Кур черде» — төөгүлүг улуг ужур-дузалыг болуушкунну, чугула айтырыгларының ханы анализин, шиитпирлиг фронтуга — тараа дээш демисел фронтузунга совет кижилерниң кайгамчыктыг тииилелгезин хандырарынга коммунистер партиязының кылып чоруткан политиктиг болгаш организакчы ажылын көргүскен деп журнал демдеглээн.

Эш Л. И. Брежневтиң номунда партияның мерген угаанын болгаш дуржулгазын, бодунуң ужур-дузазының талазы-биле төөгүлүг сорулгаларны шиитпирлээринче ажылчы чоннарны партияның баштап шыдаар аргазын түңнеп турар деп ук чүүлде база айыткан. «Кур чер» — Коммунистиг партияның удуртукчу ролюнуң, кол угланыышкынны ооң тодарадып билириниң, массаларны бууредип, мобилизастап, организастап билириниң, стратегтиг болгаш тактиктиг сорулгаларны чедип алырынче ажылчы чоннарны баштап билириниң дугайында ном боор турар.

Баштайгы кур-черкилерниң бирээзи Леонид Ильич Брежневтиң ролюн, улуун номда база айтып турар. Л. И. Брежневтиң энергиязы болгаш ажылгыр чоруу, партия тургузуунуң болгаш кодээ ажыл-агыйның талазы-биле бүгү талалыг билиишкини, кадрларга хамааржыр принципиалдыг болгаш сагыш човаңгыр чоруу номда илереп турар.

«Кур черниң» арыннарында коммунистерниң тодаргай овур-хевирлерин, төөгүлүг болуушкунга оларның киржилгезин айыткан. Л. И. Брежневтиң документалдыг уран чечен чаа ному бистиң амгы болгаш келир үедеги ажылывыска дузалаар, социализмниң болгаш коммунизмниң бедик идеалдары дээш чаагай демиселче массаларны эвилелдээриниң улуг уран аргазынга бистиң өөредир деп БКП ТК-ның журналы бижээн.

⊙ **РИМ. (СЭТА).** «Эдитори Риунити» деп ном үндүрер чер СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң сактыышкыннарын итали дылга парлап үндүрген. Ында «Бичи чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер» деп номнар кирген.

Кампучияның Национал камгаланыышкынның чаңгыс аай фронтузунуң ТК-ның декларациязын деткээн чурттакчы чоннуң болгаш революстуг армияның дайынчыларының массалыг митингилери чуртта боор турар деп, кампучи информация агентилели дыңнаткан.

ЧУРУКТА: бир районнуң чурттакчыларының митингиже бар чыдары.

СПК—СЭТА-ның фотозу.

ХОСТАЛГАНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Кампучияның хөй катап каражадаан бурунгу черинде үр манаттынган өөрүшкүлүг байырлал келген. Чуртту албадаашкынның болгаш хилинчектээшкинниң аажок улуг лагери болдурган Пол Поттуң — Иенг Сариниң пекинсирек ёзу-чуруму революстуг чепсектиг күштерниң болгаш тура-халыышкан чоннуң сүр-күчүлүг согуушкуннарынга чылча шаптырган.

Ам Кампучияның найысылалы Пномпеньде, ооң өске-даа хоорайларында болгаш районнарында массалыг митингилер болуп, оларның киржикчилери чоннуң эндүр улуг тиилелгезинге, Кампучияның Улусчу-революстуг чөвүлелиниң тургустунганынга болгаш улусчу республиканы чарлааныңга байыр чедирип турар деп, Кампучияның информация агентилелиниң чери (СПК) дамчыткан.

Пол Поттуң — Иенг Сариниң реакцылыг ёзу-чурумун чылча шапкан революсчу күштерниң чедиишкиннериниң чугулазын Пномпеньге болган митингиге чүве чугаалааннар онзалап демдеглээн. Олар Кампучияның Улусчу-революстуг чөвүлелиниң база социализмче баар орукту шилип алган тайбың, хамаарышпас, демократтыг, нейтралдыг, кана-даа каттышпас Кампучияны тургузарын көрүп турар ооң манифестизи чаңгыс эп-сеткилдиг деткиишкинни турарын илергейлеп турарлар.

Картьэх, Такео, Свайриенг, Ратанакири болгаш өске-даа мөжуларга база массалыг митингилер болган. Кампучияның Национал камгаланыышкынның чаңгыс аай фронтузунуң улусчу комитеттерин тургузарын, ол ышкаш Пол Поттуң-Иенг Сариниң ёзу-чурумунуң тургусканы албадап ажылдадыр лагерьлерден төрээн черлеринде ээп кээп турар чурттакчыларга материалдыг дуза чедирериниң чамдык дүрген хемчеглерин алырын көрүп турар политиктиг программазынга сеткил ханыышкынын илергейлеп турар.

Чурттуң соңгу-барыын талазында Баттамбанг болгаш Сиемреап хоорайларга удурланыышкынның сөөлгү одаглары, Кампучияның революсчу чепсектиг күштери тура халыышкан чон-биле кады узуткааны СПК дыңнаткан. Баттамбанг хемчээлиниң талазы-биле Кампучияның ийиги хоорайы. Дайылдажыышкыннар үезинде хөй боо-чепсекти, шериг чемзээн, аэродромга турган самолёттарны хунаап алган. Революсчу чепсектиг күштер Кампонгчнангда улуг шериг-агаар баазазын ээлеп алган. Ол баазаны шаанда Кыдат туткан болгаш чепсеглээн турган.

Кампучи улустуң культуразының бүгү делегейде сураглыг тураскаалы — Ангкора дээр дуганнарның комплекизи — Баттамбангыны болгаш Сиемреапты хостаар дээш тулчуушкуннар үезинде үреглип каражадаваан деп, СПК агентилел база дыңнаткан.

Кампучияның революсчу-патриотчу күштериниң тиилелгезин болгаш улусчу революстуг чөвүлелди — Кампучияның кара чаңгыс дүрүм ёзугаар чалаан тургусканы — чүгле ол чурттуң улузунуң амыдыралынга төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун эвес-тир. Ол болза кожазында Вьетнамга улуг Пномпеньниң биеэки чагырыкчыларының соксаал чок кылып турган өнчүк-чоңгээлерин база чок кылган. Индий-Кыдат чартык ортулукка тайбыңны быжыглаарынга таарымчалыг чаа байдалдарны база тургускан.

(СЭТА)

Экономиктиг кризиске хаара туттурган Данияда албан ёзузу-биле даңзылаткан ажыл чоктарның саны 200 муң кижи четкен.

ЧУРУКТА: күш-ажыл биржаларының бирээзинде хей-ле манап турарлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«АГААР КӨВҮРҮҮ»

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Американ шериг-транспорт самолёттары иран шеригге «кышкы идик-хеп чедирип бээр» сорулга-биле АКШ болгаш Иранның аразында «агаар көвүрүүн» тургускан.

АКШ-тың Европада чепсектиг күштериниң командылакчызының оралакчызы генерал Хайзер Тегерандан чоруурун билдиртпес хуусаада соңгаарлаткан. Ындыг шиитпирниң чылдагаазы Пентагон чугаалавааан болгаш ол генерал Тегеранда америк элчин чериниң дилээн ёзугаар артып калган деп дыңнаткан. «Иин хүннүң таныжылга ажылын кылып келген» генерал Хайзер ол чурттан чорууруун мооң-биле үш удаа соңгаарладып келгени ол. Хайзер Иранның шериг бөлүктери-биле ужурашкан, ол чуртка шериг эргилдезин кылырының планын ажылдап кылып турар деп медээ парлалгада илерей берген.

ЛОНДОН. (СЭТА). Тегерандан келген медээни ёзугаар алырга, чуртта байдал ыяап болуп артышпаан. Иран найысылалга чыскаалдар болбушаан. Чоннуң массалыг чыскаалдары Ахрапка, Рештиге, Тебризке, Мерагка болгаш өске-даа хоорайларга база болгулаан. Полиция тулуп хорутдаашкыннарны кылган.

Иранның шахынга болгаш америк холгаарлаашкынга удурланган массалыг чыскаал Ширазка эрткен. Чыскаалганнар америк консул черинче даштар октаап, америк туктуу өрттедипкен. Хоорайның өске талазынга болган чыскаалдын киржикчилери САВАК дээр политиктиг чажыт полицияның салбырының бажыңын өрттедипкен. Чепсек чок чоннуу полиция боолааның түңнелинде 8 кижини өлүрген, 30 кижини балыглаан деп Рейтер агентилели дыңнаткан.

Иранның премьер-министри Бахтияр Тегеран радиозун дамчыштыр чүве чугаалааш, чыскаалганнарга дорт кыжаныышкынны кылган. «Даштыкының коммунистиг партияларының холгаарлаашкыны боор турар» деп ол ыят чок чулчуруушкунну кылган.

Кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, Иранның мөжу хоорайларының чону боттарының эргелеп-башкарылга органнарын тургузуп турар. Чаа тургускан ындыг комитеттер эът-чемни хунаап, корум-чурумну тудуп, чыскаалдар өрттирериниң байдалын таарыштырып турар.

Күрүне албан черлериниң болгаш хуу организацияларының ажылдакчыларының ажыл соксаадыышкынын таарыштырар талазы-биле төп чөвүлелди тургускан. Ажыл соксаткаанар боттарының демиселин үргүлчүлээрин шиитпирлиг деп ол чөвүлел дыңнаткан.

ЫЯШТАРНЫ КАМГАЛАЗА

Тожу районнуң Ий суурунуң районда улуг суурларының бирээзи. Ында Ий, Анчы, Октябрьская, Комсомольская, Советская деп узун кудумчулар бар. Ол кудумчуларны эмге-сеселиг, арыг-шевер болдурар талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Ылангыя Советская болгаш Октябрьская кудумчулар өске кудумчулардан онза ылгалдыг. Чыл бүрүде ыяшты тарып олуртуп турар, кажаа-херимни кылдынган. Арыг-шевериниче база доктаамал сагыш салып турар.

Уруглар ясли-сады, контора, Ий ортумак школазының болгаш кодээ Совет күүскомунуң бажыңының чанында олурткан ыяштарның өзүлдезин эки. Ол коллективтерниң ажылчын, албан-хаакчылары чылдың-на ыяштарны чемей олуртуп, ооң ажаалда-тайгадалынче кичээнгейин кошкатпайн турар.

Ынчалза-даа ыяш олуртунмаан, кажаа-херими чок кудумчуларны бистиң Ий суурда чок деп болбас. Чамдык чурттакчылар бажың-балгадын шиитип, даштын арыг-шевер тургузарынче сагыш салбас, боктары бажың чанында оваа болу берген чыткылаарын көөрге чаржынчыг.

Ий хеминиң аксында чодуралыг бичии ортулук бар. Чараш ногаан үнүштерлиг чер. Аңаа чайын сутга эштип, дыштаныырга дыка таарымчалыг. Ам ол ортулуктуң чараш чаш ыяштарын одура шаап, үрегдеп турары дыка-ла хараадаачыг-дыр. Ол чайгаар бүткен чараш чурумалдыг черни парк кылып алыр болза дыка таарымчалыг.

Ий суурда сөөлгү үеде чаа бажыңнар немежип, суурнуң өзүп, сайзырап турарынга кижиниң сагыш-сеткили өөрүүр чугаажок. Ынчалза-даа үстүнде бижээним ышкаш чаш, чараш ногаан ыяштарны кыртып, оларга каржы болурга кайын болур деп.

Д. АЙР-САНАА.

АМЫДЫРАЛГА ЧУГУЛА

— Спорт бистиң амыдыралывыста быжыы-биле бактаап кирген — деп, «Ленинградтың металл заводу» каттыжыышкынының эптекчи-слесарьлар бригадири, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Владимир Степанович Чичеров СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазын ынчаар эгелээн. — Шынапла оон өскээр канчап-даа болбас турган. Чүге дээрге бистиң бүдүрүлгениң эргинин артаан аныяк ажылчын бүрүзү массалыг күш-культура херээ-биле сырый холбаалыг апаар турган. Ол дээрге кышкы болгаш чайгы спартакиадалар, цех маргылдаалары, шериг назыны четкелек аныяктарның маргылдаалары, дуржулгалыг тренерлерге удурткан хөй санныг спорт секциялары-дыр. А спорт-биле өңнүктешкен кижи бүрүзү оон каҗан-даа чарылбас болгай. Ынчангаш ортумак болгаш улуг назылыг ажылчыннарның спартакиадалары бистиң каттыжыышкынывыста эң көскү черни ээлеп турар.

Мээң амыдыралчы оруум ол бүгү чүүлдерге тодаргай бадыткал боор болур. Металл заводунга 28 чыл дургузунда ажылдап келген үемниң дургузунда бут бөмбүү ойнап, хүрежип, бокс маргылдааларынга киржип, чүнү канчалбаан чүве дээр. А хол бөмбүүн ам-даа онза сонуургап ойнавышаан мен. Бистиң шефтеп турар школавыстың күш-культура залынга цехте кады ажылдап турар өөрүм-биле неделяда бир-ле катап чыглып кээп ойнап турар бис. А кыжын дыштаныр хүннерде Лемболовода кол лыжа баазавыс чугула черни ээлеп турар. Спартакиадага киржилге, ГТО нормаларының дужаалдазы ийикпе, азы анаа-ла харылыг арга-арыг иштинге селгүүстээшкин кижини канчаар-даа аажок сорук киирер боор чүве.

Күш-ажыл болгаш спорт бистиң каттыжыышкынында шуут чарылбас холбаалыг. Цехтерниң социалистиг хүлээлгелериниң кол пунктуларының бирээзинге массалыг күш-культура ажылы хамааржыр. «Күш-культуржу бүрүзү — бүдүрүлгениң мурнакчызы» деп кыйгырыг каттыжыышкында калбаа-биле нептерээн. Ооң эгелекчилери күш-культуржулар болган. Ынчаарга бисте ийиги бүдүрүлгечи бүрүзү спорт-биле сырый харылзаалыг болганда, ол кыйгырыгның амыдыралга боттанышкыны бүдүрүлгеге онза ажыктыг болур.

Күш-культуржунуң үлегер-чижээн мензэ бистиң бригаданың слесары Владимир Гущин көргүзүп турар. Ол бистиң цехтиң бут бөмбүүнүң болгаш хоккей командаларының алдарлыг вратары кижи. Владимир Гущин Калинин район Совединиң депутады болбушаан, улуг хөй-ниити ажылын база чорудуп турар. Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады. Эрткен чылын Гаванага аныяктарның болгаш студентилерниң XI Бүгү-делегей фестивалынга база киржип чораан.

Цехтиң улуг мастери, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге онза сонуургалдыг, дыка хөй маргылдааларның киржикчизи Николай Васильевич Латкин база-ла бодунуң ажыл-херээн үлегерлиг күүседип турар. Ындыг кижилер бистиң каттыжыышкында эңмежок.

Мээң эш-өөрлерим бичии чүведен — ГТО-нуң нормаларын дужаарындан эгелеп спорт херээн кылып эгелээш, эвээш эвес спортчу чедиишкиннерни чедип алганнар. Чүл дээрге чүгле эрткен чылда бисте делегей чергезиниң чеди спорт мастерлери, 24 анаа спорт мастерлери немешкен, 339 кижи бирги разрядты болгаш спорт мастеринге кандидат деп атты чедип алган. Оларның чамдыктары эң харыысалгалыг старттарга-даа киржип бээрин канчап билир. Чүге дээрге завод стадионунуң хүндүлүг бирги черинден Олимпий стадионунуң хүндүлүг бирги черинге чедир шоолуг ырак эвес чүве-дир дээрин амыдырал көргүзүп турар болгай.

С. ГАВРИКОВ,
СЭТА-ның корр.

Ленинград.

ЧИЗЕГЕ БЕЛЕТКЕЛ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар бистиң чуртувуска 1979 чылдың январь 17-ден эгелеп чурттакчы чоннуң ээлчеглиг чизези болур.

Чизе политика болгаш улус ажыл-агыйы талазы-биле улуг ужур-дузалыг, ынчангаш аңаа шыңгыы белеткел чоруп турар.

Москвада ССРЭ-ниң УАЧД-ниң Кол павильонунда чурттакчы чоннуң чизезинге тураскааткан делгелгени ажыткан.

ЧУРУКТА: чизеге тураскааткан делгелгениң стендилериниң чанында көрүкчүлер.

В. СЕВАСТЬЯНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭПТИГ-ЭЭЛДЕК ХҮЛЭЭП АЛЫР

1979 чылдың январь 17-ден 24-ке чедир, бүгү чурттаазы-биле бир дөмей, бистиң Кызыл хоорайга база чоннуң чизези болур. Чоннуң чизези — политиктиг болгаш ажыл-агыйжы улуг ужур-дузалыг. Чон чизезиниң материалдары ажылчын курлавырларын, чоннуң билдиниң деңнелиниң, өг-бүле байдалының, хамаатыларның экономиктиг адырларга хуваалдазының, ниитилел бөлүктериниң болгаш күрүнениң девискээр аайы-биле хамаарылгазының дугайында үнелиг материалдарны берип турар. Ук сан-фактылар күрүне органнарын башкарарынга, ажыл-агыйны планнаарынга, эртем-шинчилел ажылдарын чорударынга дузалаар. Ниитизи-биле экономиктиг болгаш социал перспективтиг планнарны ажылдап кылырынга чугула херек материалдарны Бүгү-эвилелдиң чон чизези берип келген.

Кызыл хоорайда үш чизе салбырын тургускан. Ол салбырларны 23 инструктор, 102 чизечилер участоктарынга чарган. Бирги чизе салбыры Октябрьская кудумчузунда 29 дугаар бажыңда (Садыг министерствозунуң клуву, эргелекчизи И. Поскотин), ийиги салбыр Кочетов кудумчузунуң 29 дугаар бажыңында (эргелекчизи М. Бергер), а үшкү салбыр «Тыва тудуг» тресте (эргелекчизи С. Омельчук) турар.

Хоорайның чурттакчы чонунуң чизезин эрттирери-биле 230 кижини тускай өөредип, белеткээн. Хоорайның албан, организация, бүдүрүлге черлеринге чизениң ужур-дузазының дугайында 56 лекцияларны номчаан. Хоорайның кинотеатрларынга «Чурттуң улуг санаашкыны» деп кинону 22 муң кижи көрген. Бүдүрүлге, албан, организация черлеринде консультация төптерин база тургускулаан. Чизениң айтырыгларын чон ортузунга тайылбырлаар сорулга-биле тускай агитмашинаны дерээн. Кудумчуларга лозуңнарны азарын планнап турар. Хоорайның кудумчу автобустарынга чизениң ужур-утказының дугайында плакаттарны аскылаан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң май 31-деги доктаалын күүседири-биле албан организация черлери инспектор пунктуларынче чизечилерни өөредири-биле база автомашиналарны чорудар ужурлуг турган. Агрохимлаборатория, Тыва транспорт эргелелиниң материал-техниктиг конторазы, чумага удур станцияның, Садыг министерствозунуң автобаазазының, Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазының удуртукчулары бо чугула политиктиг кампанияның ажылын үнелеп, машина болгаш чизечилерни ойшаанда чорутканнар. Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң автобаазазы (эш Харламов), «Тыва кодээ тудуг» автобааза (Ахметзянов) ышкаш коллективтер бо ажылды хоомчага албааннар. «Тудуг кезектери» комбинат, чер ажылдары кылыр тудуг эргелели ышкаш организациялар чизе кылырының семинарларынга кижилер чорударындан ойталаан.

Чурттакчы чоннуң Бүгү-эвилел чизезин январь 17-ден 24-ке чедир кыска үеде чорудар дээрзи билдингир болгай. Ону баш удур доктааткан январьның 16-дан 17-же дүнезиниң 12 шак-биле кызыгаарлап турар. Ол чүл дээрге 12 шак сөөлүнде төрүттүнген уругларны чизеге киирбес, а бир эвес кижи 12 шактың соонда өлген таварылгада ол кижини чизеге киирген турар, чүге дээрге 16-ның хүнүнде дүнекиниң 12 шакта ук кижи дириг турганын барымдаалааны ол.

Январьның 12-ден 16-га чедир чизе кылырынга киржир ажылдакчылар: чизечилер, инструктор-хынакчылар боттарының тус-тус участоктарының чурттакчыларының сан-түңүн тодарадыры-биле ажылдап эгелээр. Ынчангаш хоорайның чурттакчылары, ылаңгыя ыттар тудуп турар хамаатылар ыттарын база тудуп, чизечилерниң ажылынга дуза көргүзери-биле үлүг-хуузун киирип, кижи бүрүзү чизелеткен турарынче сагыш салыры чугула.

1979 чылдың январь 17-де эртенгиниң 8 шактан эгелээш, чизечилер хоорайның бажың бүрүзүнге барып, чизе анкетазының 16 айтырыынга долу харыыны бээрин диләэр апаар. Анкетаны чүгле кижиниң аскын барымдаалап долдурар, аңаа кандыг-даа документ негеттинмес. Чизечи кижиниң ажылы берге болгаш харыысалгалыг, ынчангаш оларны хүндүткеп, ээлдек ёзу-биле хүлээп алгаш, билдингир харыыны бээри чизечиниң ажылын дүргедедир болгаш оларны хей-аът кирер.

Эргижирээн болгаш үрелген бажыңнарның азы чурттап турар бажыңнарының дугаарлары будалчак болза, ону эдип, тодарадырының дугайында 2-30-88 дугаарлыг телефонче долгап, оон айтырып болур. Оон ыңай чизе чорудуп турар үеде силерге чизе кижи келбээн болза, ол дугайын хоорайның чизе салбырынче дыңнадыры чугула.

Ф. БӨВЕЙЛЕН,
Кызыл хоорайның күрүне статистика инспектуразының инспектору.

ХӨГЖҮМ ҮНҮ ЧАҢГЫЛАНГАН

Кызыл районнуң Баян-Кол суурда кедээ Культура бажыңынга ол кежээ чалыы үннер, хөгжүм-музыка чаңгыланган, танцы-сам диңмиттиг-ле болган. Ада-иелер, школачылар, аныяктар, башкылар, эмчилер, совхозтуң специалистери залда чык долдур олурупкан.

Баян-Кол суурда бо өөредилге чылында бир-ле дугаар Баян-Кол ортумак школада ыры болгаш музыка башкызы Мерген-оол Ховалыгович Нурсат биле бот-тывынгыр композитор Солаан Кыргысович Базыр-оол оларның хууда инициативазы-биле тургустунган уругларның музыка школазының белеткел салбырының баштайгы концертинге чоннуң чыглып келгени ол. Концерт эгелээриниң мурнуу чарында Культура бажыңының клуб чөвүлелиниң чыл дургузунда чорудуп келген ажылының түңнелин чугаалажып көрген хурал база болган. Аңаа чөвүлелдиң отчёдун ооң директору Т. Б. Сотпаяк кылган. Ук отчёттуң талазы-биле аңаа олурушканнар боттарының санал-оналын сөглүшканнар. Хуралдың түңнелинде клуб чөвүлелиниң чаа составын соңгаан.

Даразында көрүкчүлерниң четтикпейн манааны уругларның түңнел концерти-даа саадал чок эгелээн. Концерт ниитиниң ырын капелла-биле эгелээн. Уруглар тыва улустуң ырызы «Хандагайтының» үш үн-биле чедиишкинниг ырлап күүсеткени солун болган. Музыка культуразын нептередиринге, өзүп орар салгалды аңаа хандыкшыдарының чаагай херээнге бо чаа тургустунган белеткел салбырының кайы хире эргежок чугула болуп турарын ыя чижек безин тодаргай херечилеп шыдаан. Амдызында маңаа чүгле баян клазын ажыткан. Ынчалза-даа бо концертке уруглар ол хөгжүм херексели-биле кызыгаарлаттынмайн, ниитиниң ырларындан аңгыда, ийи-чаңгыстың күүселделерин, ансамбльдерге үнүп шенешкеннер.

Ырлардан аңгыда чалыы артистер элээн каш танцыларын көрүкчүлерге бараалгатканнар. Ылангыя «Ивижилер», «Ча адыкчылары», «Аңчылар» деп танцыларны оларның тепкени көрүкчүлерниң онза сонуургалын хайныктырган.

Концерттиң эң-не нарын болгаш солун, чедиишкинниг кезээ уругларның хылдыг хөгжүм херекселдериниң оркестри. Чүгле белеткеп алырынга безин улуг болгаш шудургу ажыл негеттинер шак ындыг музыкаларны, аялгаларны; орус, тыва, улуг, биче кижилерге таарышкан ырларны орта оркестр чараш болгаш шын ойнап күүсеткен.

Түңнелинде чугаалап каар чүве болза, Баян-Кол суурда уругларның музыка школазының белеткел салбырын тургускан чорук суурнуң ниити чурттакчыларының культурлуг негелделериниң чайгылыш чок өзүп турарын, улугларның-даа, уругларның-даа культуразынга база бир бурунгаар базым болганының тодаргай херечизи болур.

Бо түңнел концертке киржип, бодунуң арга-сүмезин кадары-биле бот-тывынгыр композитор, Кызылда Күрүнениң педагогика институдунуң башкызы М. К. Кертик-оол маңаа кээп, уругларга чаа-чаа чедиишкиннерни күзээн. Ол кежээ баян-колчулар сеткил-сагыштың ёзулуг ханыышкынын, культурлуг дыштанылганы организастааны дээш музыка башкыларынга өөрүп четтиргенин илергейлээннер.

О. НАМЧЫЛАН.

КИНОМЕХАНИК

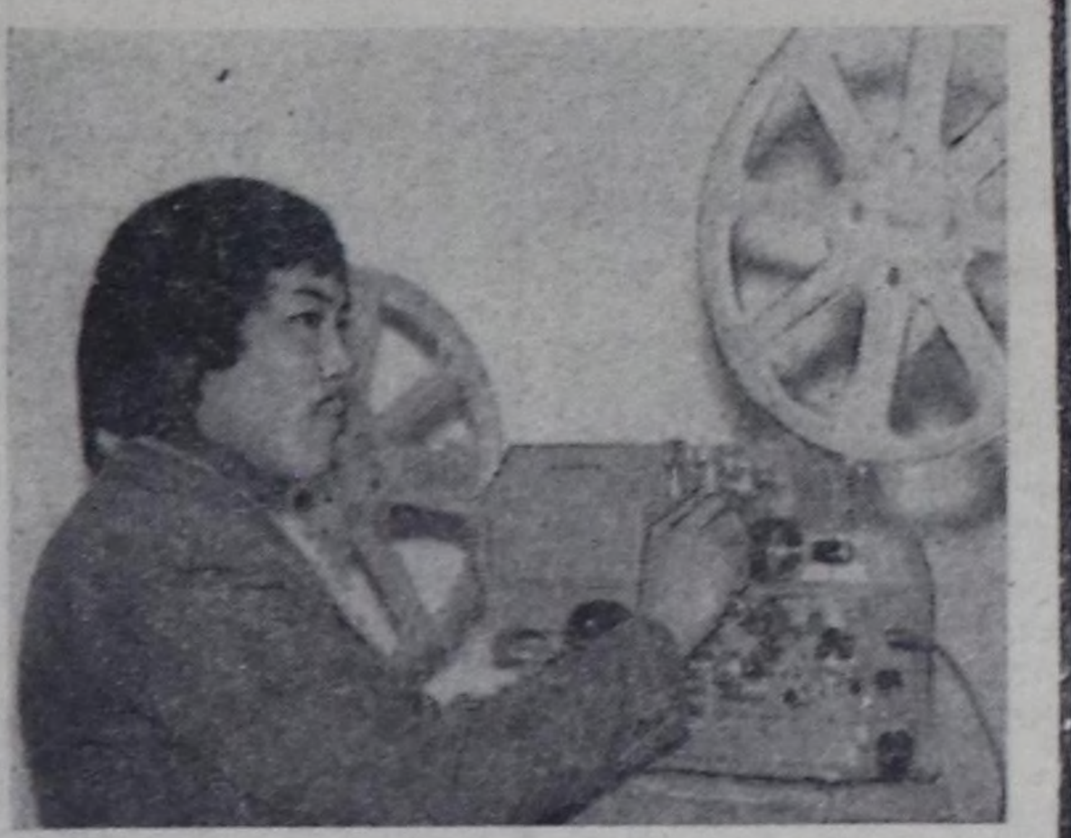

Херлии Салчак онгу классты доосхаш, шериг хүлээлгезин база эрттирген. Школачы чылдарында-ла ол киномеханик болуксап чораан. Ол күзелин боттандырары-биле Херлии шериг хүлээлгезин эрттиргеш, бир чыл хуусаалыг киномеханиктер курузун доозуп алган. Мөңгүн-Тайга райкүүскомнуң культура килдизи ону ажылдаары-биле бодунуң өскен-төрээн чери Мөген-Бүренниң Кызыл-Хая суурже киномеханиктеп ажылдаары-биле чорутнан.

Херлии Кызыл-Хая суурга киномеханиктеп ажылдаа-ла ам үш чыл чедип турар. Бо үе дургузунда аныяк специалист чоннуң хүндүткелин кызымак ажылы-биле чаалап алган. Ооң кино үндүрериниң шынары эки. Кинолар дугайында пропаганда ажылын ол доктаамал кылып, көрүкчүлерни кино көөрүнче идепкейжидип турар. Ынчангаш Херлии ай, квартал, чыл планын үргүлчү ажыр күүседип келген.

Ээлдек-эвилең киномеханик оол мында бот-тывынгыр уран чүүлдүң идепкейлиг киржикчизи. Культура ажылдакчызы деп бедик атка ол төлептиглерниң бирээзи.

ЧУРУКТА: киномеханик Херлии Салчак ажыл үезинде.

И. УСПУН-ДОРЖУ.
Авторнуң фотозу.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзи ёзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы 27—32, чамдык районнарга 17—22 градус соор. Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хаттың күжү секундада 0—5 метр чедер. Агаарның температуразы 28—30 градус соок болур.

ЧАА ЧЕМПИОННАР

Чаа үнген чылдың баштайгы улуг маргылдаазы болур — хостуг хүрешке Тыва АССР-ниң бирги чери дээш чемпионат Кызылга дөрт хүн үргүлчүлээш доозулган. Бистиң мөгелеривис чаа сезонун бир янзы кылдыр эгелээн. Мооң мурнунда чылдарда республиканың бирги чери дээш маргылдаа чүгле улуг улустуң аразынга болуп турган. А бо чылын ол чемпионатта 1962—64 чылдарда төрүттүнген элээди оолдарның маргылдаазын аңгы эрттирген.

Маргылдааның баштайгы ийи хүнүнде элээди оолдар, а суббота, воскресеньеде улуг улус хүрешкен. Улуг улустуң маргылдаазынга 126 мөге киришкен, оларның аразында 5 кижи ССРЭ-ниң спорт мастери, 14 аңаа кандидат бар болган.

Эң чиик деңзиге хүрешкен мөгелерниң аразынга 1979 чылда Тываның чемпиону ат дээш спортчу демисел шыңгыы болган. Бо деңзиге ийи спорт мастери, дөрт аңаа кандидаттар болгаш беш бирги разрядтың мөгези хүрешкен. Түңнелинде Ак-Довурактан келген ССРЭ-ниң спорт мастери Алексей Салчак чаңгыс-даа кижиге октатпайн бирги черже үнген. Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентизи Семен Монгуш ийиги, Хову-Аксының тэлээзи Александр Доржу үшкү черлерни алганнар.

52 килограмм чедир деңзилиг мөгелерниң түңнел садыында Улуг-Хемден келген Владимир Күжүгет биле «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелиниң мөгези Сергей Ооржак ужуражы берген. Оларның кайызы-даа ССРЭ-ниң спорт мастерлери. Сергей ол атты Москвага, а Владимир Хабаровскиге өөренип турган чедип алганнар. Бо ийи мөгениң солун хүрежинге Владимир Күжүгет тиилээш, 1979 чылда Тываның чемпиону болган.

Кызылда педагогика институдунуң студентизи, мастерге кандидат Александр Күжүгет 57 килограммга тиилекчи болуп үнген. Улуг-Хемниң мөгези, мастерге кандидат Николай Монгуш ийиги черни ээлээн. «Динамо» спорт ниитилелиниң мөгези, хостуг хүрешке мастерге кандидат, самбога ССРЭ-ниң спорт мастери Иван Хураган ук маргылдаага эки белеткенгенин көргүзүп, шупту ужуражылгаларга дең-дески хүрешкеш, 62 килограммга бирги черже үнген. Кызылда «Спартактың» тэлээзи Александр Монгуш ийиги, Тандыдан Валерий Самбуу үшкү черлерни ээлээн.

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң агроному, ССРЭ-ниң спорт мастери Александр Монгуш 74 килограммга, педагогика институдунуң студентизи Олег Ооржак 68 килограммга, Кызыл райондан Александр Куулар 82 килограммга, «Динамонуң» спортчузу Юрий Томашенко 90 килограммга чедир, ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат Дапыл Ооржак 100 килограммга чедир болгаш эң аар деңзиге Улуг-Хем районнуң спортчузу Найдан-оол Доспан чемпионнааннар.

Команда талазы-биле бирги черни Улуг-Хем районнуң мөгелери алгаш, кубокту, бирги чергениң дипломун чаалап алган. Чөөн-Хемчиктиң мөгелери ийиги, Кызылдың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң командазы үшкү черлерни ээлээннер.

Маргылдааның түңнелинде Сибирь зоназының чемпионадынга киржир шилиндек команданың составын тургускан. Олар ам февральдың 17-19 хүннеринде бистиң республиканың найысылалынга болур ол чемпионатка белеткенип эгелээн.

В. ЧАДАМБА.

Спорт

ЧУРУКТА: команда талазы-биле бирги черни алган — Улуг-Хем районнуң шилиндек командазының капитаны, эң аар деңзиге 1979 чылда республика чемпиону болган Найдан-оол Доспаңга республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы А. С. Нурзеттиң кубокту тыпсып турары.

СОНУУРГАКТАРГА

ДЕМИР-ОРУКТАР

Делегейде бүгү демир-оруктарның узуну бир миллион 226 муң километр болуп турар. Ооң иштинде АКШ-та демир-оруктарның узуну 320 муң километр, ССРЭ-де — 140 муң км, Канадада —70, Индияда — 60, Австралияда — 41, Аргентинада — 40 муң км.

Демир-орук шугумнарын электрижиткенин ап көөрге, делегейде бирги черни Швеция ээлеп турар, оларның демир-оруктарының узуну 6310 км, а электрижиткени — 62 хуу. Эң-не узун электрижиткен демир-орук участоктары Совет Эвилелинде — 40520 км азы ажыглалда оруктарның 29 хуузу болуп турар. АКШ-тың ажыглалда демир-оруктарының чүгле 0,9 хуузу азы 2860 км участоктарны электрижиткен.

Чүък сөөртүлгезин ап көөрге, делегей хемчээлинге онаажыр алырга 1977 чылда ССРЭ-ниң демир-оруктарының сөөрткен чүъгү 53 хуузун ээлеп турар, ол дээрге үш миллиард 330 миллион тонна-километр болур. Ооң даараазында АКШ кирип, делегейде демир-орук-биле сөөртүнүп турар чүъктерниң 19 хуузун ээлеп турар.

Делегейниң улуг-улуг хоорайларының чер адаа-биле маңнаар демир-оруктары — метролары кажан ажыглалга киргенин, оларның оруунуң узунун, чеже кижи сөөрткенин ап көөрге база солун болуп турар.

Эң баштайгы чер адаан демир-оруун АКШ-тың Нью-Йорк хоорайынга 1868 чылда ажыглалга киирген. Москвага 1935 чылда, Ленинградка 1955 чылда метрону ажыткан.

АТОМНУГ СТАНЦИЯЛАР

Бистиң чуртувуста каш атомнуг электростанциялар барыл деп айтырыгга Бүгү-эвилелдиң «Союзатомэнерго» бүдүрүлге каттыжыышкынының ажылдакчыларының харыылааны болза:

Амгы үеде бистиң чуртувуста атомнуг он электростанция бар. Делегейде эң баштай 1954 чылда ажыглалга киирген Обнинскиниң оон ыңай Нововоронежскиниң, Белоярскиниң, Чернобыльскиниң, Курскиниң, Армянияның, Ленинградтың, Кольскиниң, Билибинонуң болгаш Шевченковскиниң АЭС-тери болур. Оларның үжү эрткен чылын ажыглалга кирген.

Ядролуг кывар чүүлдү ажыглап ажылдап турар атомнуг электростанциялар колдуунда чурттуң Европа талазында туттунуп, ооң-биле аңаа улус ажыл-агыйын энергия-биле хандырарынга бүзүрелдиин бедидип, чурттуң чөөн талакы районнарындан оттулар чүүлдер сөөртүлгезиниң чарыгдалдарын хээжедип, чылда-ла миллион-миллион тонна нефть болгаш хомур-дашты камнаар арганы берип турар.

СОЛДАТТЫҢ ОРДЕНИ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1943 чылда Чарлыы-биле Алдар орденни тургускан. Ол бирги, ийиги болгаш үшкү чергелиг.

Ол орден-биле Төрээн чурт дээш дайынга эрес-дидим, маадыр, коргуш чок чоруун көргүскен кижилерни шаңнаарын доктааткан.

Алдар орденниң 1 чергезиниң бир дугаарын Ленинград чоогунга тулчуушкуннарга шылгараан, 188-ки гвардейжи адыгжы полктуң салбыр командири улуг сержант Н. А. Залетовка тывыскан. 1978 чылдың январь 1-ге чедир билдинип турары-биле алырга, 2562 кижи Алдар орденниң бүгү чергелериниң долу эдилекчизи болуп турар.

Алдар орденниң бүгү үш чергелериниң эдилекчилериниң иштинден үш кижи Совет Эвилелиниң Маадыры база болган. Олар болза старшина П. Х. Дубинда, артиллержи — улуг сержант А. В. Алешин, ужудукчу капитан Н. Г. Драченко.

Алдар орденниң шупту үш чергелери-биле шаңнаткан херээженнер база бар: агаарның адыгжы-радизи Н. А. Журкина, пулеметчик Д. Ю. Маркаускене (Станилиене), снайпер Н. П. Петрова, санитар инструктору М. С. Ноздрачева (Нечипорчукова).

(«Труд солундан).

ТВ

ЯНВАРЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.40—Эртенги гимнастика.
11.05—В. Шекспир— «Он ийиги дүне». Москваның «Современник» театрының фильм-шиизи.
13.40—Медээлер.
13.50—16.00—Чапсар.
16.00—Медээлер.
16.20—«Кодээниң ажыл хүннери». Кинопрограмма: «Муганиде кедээ суур бар», «Терек кавызының элезиннери», «Арменияның аас-кежии», «Чаптанчыгаш».
17.30—Чиик атлетика талазы-биле Бүгү-эвилелдиң маргылдаазы. Минскиден дамчыдылга.
КЫЗЫЛДАН
18.15—Телемедээлер.
18.25—«Артист болгаш үе». Дамчыдылга.
19.05—«Картинг». Мульт-фильм.
19.15—«Руль артында».
19.45—Телемедээлер.
19.55—Чарлалдар.
МОСКВАДАН
20.00—«Хөглүг ноталар».
20.15—«Бөгүн делегейде».
20.30—«Индияның танцылары болгаш ырлары».
21.00—В. Белов— «Бызаңчылар чугаалары». Телешии.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.05—00.50—ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Образцованың концерти. Төнгенде—медээлер.
ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
18.15—«Аваның школазы».
18.45—«Совет күрүнениң болгаш эргениң үндезиннери».
19.15—«Тюмень черниң чыл демдеглели».
КЫЗЫЛДАН
20.00—21.25 — «Угрюм-хем». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

ЯНВАРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Чавыцнээш» 10.00, 12.30, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Маринка, Янка болгаш хаан шивээзиниң чажыды» 9.00, 10.40, 13.30, 15.10, «Мурнунда коммунистер» 12.20, «Корсиканчы ёзу-биле вендетта» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сактыышкын» 15.00, 16.50, «Бир катап болгаш бүгү амыдыралга» 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчызының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистеринин 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.
Тираж 16933. Чагыг № 48.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).
ТС — 00603.